JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI

RIPOTI KUU YA MWAKA YA UKAGUZI WA MIFUMO YA TEHAMA

MWAKA WA FEDHA 2023/24

MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI
MACHI 2025

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI

ISO 9001:2015 Certified

Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi, Jengo la Ukaguzi, 4 Barabara ya Mahakama, S.L.P. 950, 41104 Tambukareli, Dodoma, Simu: 255(026)2161200, Baruapepe:ocag@nao.go.tz, Tovuti: www.nao.go.tz

Kumb. Na. CGA.319/421/01. **27 Machi 2025**

Mheshimiwa Samia Suluhu Hassan,
Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania,
Ikulu,
S.L.P. 1102,
1 Barabara ya Julius Nyerere,
11400 Chamwino,
40400 DODOMA.

YAH: KUWASILISHA TAARIFA KUU YA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI YA MWAKA 2023/2024 KUHUSU MIFUMO YA TEHAMA

Nina furaha kuwasilisha Taarifa yangu ya Jumla ya Mwaka ya Ukaguzi wa Mifumo ya TEHAMA kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 kwa mujibu wa Ibara ya 143(4) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977, na Kifungu cha 34 cha Sheria ya Ukaguzi wa Umma, Sura ya 418.

Taarifa hii inawasilisha matokeo ya ukaguzi na kupendekeza hatua za kuboresha ambazo zinalenga kukuza uwajibikaji katika ukusanyaji na matumizi ya rasilimali za umma.

Ninawasilisha.

Charles E. Kichere
Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali
Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

KUHUSU OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI

Mamlaka

Madaraka na wajibu wa Mdhibiti na Mkaguzi wa Hesabu za Serikali yameelezwa kwenye Ibara ya 143 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 na Kifungu cha 10 (1) cha Sheria ya Ukaguzi wa Umma, Sura 418.

Dira

Kuwa Taasisi yenye Kuaminika na ya Kisasa katika Ukaguzi wa Umma inayotoa Huduma za Ukaguzi za Viwango vya Juu zinazoimarisha Imani kwa Umma.

Dhima

Kutoa huduma za Ukaguzi zenye Kiwango cha Juu kwa njia za Kisasa zenye Kuimarisha Uwajibikaji na Uwazi katika Usimamizi wa Rasilimali za Umma.

Kauli Mbiu

Kuwa Taasisi yenye kuaminika na ya Kisasa katika ukaguzi wa umma

Misingi ya Maadili

Kufanya kazi kwa uhuru na bila upendeleo: Sisi ni taasisi ya umma isiyo na upendeleo, inayotoa huduma za ukaguzi wa hali ya juu kwa wateja wetu kwa njia isiyo na upendeleo

Kufanya kazi kwa uadilifu: Tunazingatia na kudumisha viwango vya juu vya maadilina sheria katika utoajiwa huduma za ukaguzi

Kufanya kazi kwa kuzingatia matokeo: Tunazingatia katika kufikia malengo muhimu yenye kuaminika kwa wakati, usahihi na utumizi staiki

Kufanya kazi kwa utaalam: Tunatoa huduma za ukaguzi za hali ya juu kwa kuzingatia maarifa ya kitaaluma, ujuzi na mbinu bora

Kufanya kazi kwa ubunifu na uvumbuzi Tunahimiza, kuvumbua na kubuni mawazo ya kuongeza thamani kwaajili ya kuboresha huduma za ukaguzi

Kufanya kazi kwa ushirikiano: Tunathamini na kufanya kazi kwa kushirikiana na wadau wa ndani na nje

YALIYOMO

VIFUPISHO iv

SALAMU KUTOKA KWA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI viii

MUHTASARI x

SURA YA 1: UTANGULIZI 1

SURA YA 2: HATARI YA MASHAMBULIZI YA MTANDAO 4

SURA YA 3: MWENDELEZO WA HUDUMA NA USIMAMIZI WA WATOAHUDUMA 8

SURA YA 4: MIFUMO YA UHASIBU 12

SURA YA 5: MIFUMO YA UKUSANYAJI WA MAPATO 22

SURA 6: UBORESHAJI WA MIFUMO NA MATUMIZI YA TEHAMA 38

SURA YA 7:MKAKATI WA KITAIFA WA USALAMA WA MTANDAO 46

SURA YA 8:HITIMISHO NA MAPENDEKEZO YA JUMLA 52

VIFUPISHO

Ufupisho	Jina Kamili
API	Kiolesura cha Kuwezesha Programu Kuwasiliana
APP	Mpango wa Ununuzi wa Mwaka
ATCL	Shirika la Ndege Tanzania
ATMIS	Mfumo wa Usimamizi wa Biashara za Kilimo
AVN	Namba ya Utambuzi wa Tuzo
AWB	Hati ya Usafirishaji wa Anga
BCP	Mpango Endelevu wa Huduma
BIA	Tathmini ya Athari katika Utoaji Huduma
BoQ	Makadirio ya Kiasi cha Vifaa/Vitendea Kazi
BoT	Benki Kuu ya Tanzania
BRELA	Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni
CAF	Mfuko wa Msaada wa Wakandarasi
CERT	Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA
CIMIS	Mfumo wa Kompyuta wa Usimamizi Shirikishi wa Taarifa
CMVRS	Mfumo wa Usajili wa Magari
COBIT	Malengo ya Udhibiti kwa Habari na Teknolojia Zinazohusiana
CPB	Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko
CRB	Bodi ya Usajili wa Wakandarasi
CvBS	Mfumo wa Ankara wa Shirika la Simu Tanzania
DAWASA	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam
DCC	Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam
DRP	Mpango wa Urejeshaji wa Mifumo baada ya Majanga
EFD	Mashine ya Kielekitroni ya Kutolea Risiti
e-GA	Mamlaka ya Serikali-mtandao
eGSOC	Kituo cha Usalama wa Uendeshaji wa Serikali-mtandao
ERMS	Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali
EWURA	Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji
FIN-CERT	Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura kwa Sekta ya Fedha
FIS	Mfumo wa Taarifa za Mbolea
FTCS	Mfumo wa Uhamishaji na Ukusanyaji wa Fedha
GAMIS	Mfumo wa Usimamizi wa Mali za Serikali
GePG	Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali
GFS	Takwimu za Fedha za Serikali
GIMIS	Mfumo Jumuishi wa Usimamizi wa GPSA
GL	Daftari Kuu
GPSA	Wakala wa Huduma za Ununuzi Serikalini

GRN	Kumbukumbu ya Bidhaa Zilizopokelewa
GRV	Malipo ya Bidhaa Zilizopokelewa
HESLB	Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu
HPRS	Mfumo wa usajiri wa wataalamu wa afya
ICT	Teknolojia za Habari na Mawasiliano
ILMS	Mfumo Shirikishi wa Usimamizi wa Mikopo
iMIS	Mfumo wa Taarifa za Usimamizi wa Umwagiliaji
INTOSAI	Shirika la Kimataifa la Taasisi Kuu za Ukaguzi wa Umma
ISO/IEC	Shirika la Kimataifa la Viwango / Tume ya Kimataifa ya Kielektronik
ISQMT	Mfumo wa Taarifa wa Usimamizi na Upimaji wa Ubora
ISSAI	Viwango vya Kimataifa vya Taasisi Kuu za Ukaguzi
JWTZ	Jeshi la Wananchi wa Tanzania
LGRCIS	Mfumo wa Usimamizi wa Mapato wa Serikali za Mitaa
LIMS	Mfumo wa Usimamizi wa Taarifa za Maabara
LOIS	Mfumo wa Leseni na usimamizi wa huduma
LPO	Agizo la Ununuzi wa Ndani
MAJI IS	Mfumo wa Taarifa za Maji
MCIT	Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari
MNH	Hospitali ya Taifa ya Muhimbili
MNRT	Wizara ya Maliasili na Utalii
MoF	Wizara ya Fedha
MORUWASA	Mamlaka ya Usambazaji Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro
MUSE	Mfumo wa Uhasibu Serikalini
MVM-MIS	Mfumo wa Usimamizi wa Matengenezo ya Magari
MWAUWASA	Mamlaka ya Usambazaji Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza
NACTVET	Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi
NAVS	Mfumo wa Uthibitishaji wa Tuzo wa NACTVET
NCAA	Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro
NCII	Miundombinu Muhimu ya Taarifa ya Kitaifa
NCSSC	Kamati tendeshaji ya Usalama wa Mtandao ya Taifa
NeST	Mfumo wa Ununuzi Serikalini
NHC	Shirika la Nyumba la Taifa
NHCIS	Mfumo wa Taarifa za Shirika la Nyumba la Taifa
NHIF	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya
NIC	Shirika la Taifa la Bima
NIDC	Kituo cha Kitaifa cha Data za Mtandao
NIRC	Tume ya Umwagiliaji Tanzania
NSOC	Kituo cha Uendeshaji wa Usalama wa Mtandao cha Kitaifa

OLAMS	Mfumo wa Mtandaoni wa Maombi na Usimamizi wa Mikopo
OTC	Vituo vya Biashara vya Moja kwa Moja
PEs	Taasisi Zinazonunua
PH	Mwindaji mbobezi
PMS	Mfumo wa Usimamizi wa Maegesho ya magari
PO-RALG	Ofisi ya Rais - Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa
PPRA	Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi ya Umma
PSV	Gari la Abiria
PV	Vocha ya Malipo
R&D	Utafiti na Maendeleo
SGR	Reli ya Kisasa
SLA	Makubaliano ya Kiwango cha Huduma
SOR	Orodha ya Mahitaji ya Mfumo Idarani
SR2	Mfumo wa Usimamizi wa Taarifa za Wanafunzi
STAMIGOLD	Shirika la Madini la Taifa
TAA	Mamlaka ya Viwanja vya Ndege Tanzania
TANAPA	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa
TANCIS	Mfumo Jumuishi wa Forodha wa Tanzania
TANESCO	Shirika la Umeme Tanzania
TANGAUWASA	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga
TANROADS	Wakala wa Barabara Tanzania
TARURA	Wakala wa Barabara za Vijijini na Mijini
TASAF	Mfuko wa Maendeleo ya Jamii Tanzania
TAUSI	Mfumo wa Mapato wa Serikali za Mitaa
TAWA	Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania
TBS	Shirika la Viwango Tanzania
TCRA	Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania
TEMDO	Shirika la Uhandisi na Usanifu wa Mitambo Tanzania
TEMESA	Wakala wa Ufundi na Umeme Tanzania
TeRMIS	Mfumo wa Usimamizi wa Mapato wa TARURA
TFRA	Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania
TIE	Taasisi ya Elimu Tanzania
TIRA	Mamlaka ya Udhibiti wa Bima Tanzania
TIRAMIS	Mfumo wa Usimamizi wa Taarifa za Bima
TNBP	Lango la Biashara la Taifa la Tanzania
TPA	Mamlaka ya Bandari Tanzania
TRA	Mamlaka ya Mapato Tanzania
TRC	Shirika la Reli Tanzania
TSN	Kampuni ya Magazeti ya Serikali
TTCL	Shirika la Simu Tanzania

TZ-CERT	Timu ya Dharura ya Usalama wa TEHAMA Tanzania
UAT	Jaribio la Ukubalifu wa Matumizi ya Mfumo
UCSAF	Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote
UDOM	Chuo Kikuu cha Dodoma
VAT	Kodi ya Ongezeko la Thamani
VETMIS	Mfumo wa Usimamizi wa Mafunzo ya Ufundi Stadi

SALAMU KUTOKA KWA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI

Nina furaha kuwasilisha Ripoti ya Ukaguzi wa Mifumo ya Teknolojia za Habari na Mawasiliano (TEHAMA) ya taasisi za umma kwa mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2024. Ukaguzi huu uliofanywa kwa mujibu wa Viwango vya Kimataifa vya Taasisi Kuu za Ukaguzi (ISSAI), ulilenga kutathmini ufanisi wa usimamizi wa teknolojia za habari, udhibiti wa usalama wa mifumo ya TEHAMA, na uzingatiaji wa Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019, pamoja na Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao wa Mwaka 2018-2023.

Ninatambua juhudi zinazoendelea za Serikali zinazoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, za kuimarisha uwajibikaji na uwazi katika usimamizi wa rasilimali za umma, hususani kupitia matumizi ya mifumo ya kielekitroni katika utoaji wa huduma za serikali na kuimarisha usalama wa mtandao kama ilivyoainishwa kwenye Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019. Vilevile, ninathamini ushirikiano wa menejimenti za taasisi 78 zilizokaguliwa, ambazo zilitoa taarifa na ufafanuzi muhimu wakati wa ukaguzi huu.

Ukaguzi wangu umebaini tofauti kubwa katika usimamizi wa mifumo ya TEHAMA kati ya taasisi za serikali. Wakati taasisi zingine zikionesha mifumo imara na uzingatiaji wa viwango vilivyowekwa, nyingi zilionesha udhaifu mkubwa, hususani katika uthabiti wa usalama wa mtandao, uadilifu wa mifumo ya kifedha, na usimamizi wa mapato. Kwa ujumla, upungufu mkubwa ulibainika katika tathmini ya udhaifu wa mifumo, majaribio ya usalama wa mifumo (penetration testing), udhibiti wa upatikanaji wa mifumo kwa watumiaji, na usimamizi wa matukio ya kiusalama, hali ambayo ingeweza kuiweka serikali katika hatari kubwa ya mashambulizi ya mtandaoni.

Aidha, mifumo ya kifedha kama Mfumo wa Uhasibu Serikalini (MUSE), Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (ERMS), na Mfumo wa Epicor ilibainika kuwa na changamoto katika udhibiti wa bajeti, muunganisho wa mifumo, na mgawanyo wa majukumu, hali iliyosababisha dosari za kifedha na kutokuwa na ufanisi katika matumizi ya rasilimali. Vilevile, mifumo ya usimamizi wa mapato ilikuwa na udhaifu katika udhibiti wa uthibitishaji wa usahihi wa taarifa na muunganisho wa mifumo, hali inayosababisha upotevu wa mapato na utoaji wa taarifa zisizo sahihi.

Ripoti hii imegawanywa katika sura nane zinazoangazia masuala muhimu ya usimamizi wa mifumo ya TEHAMA, ambayo ni uwezekano wa kushambuliwa

kimitandao, uendelevu wa huduma na usimamizi wa watoa huduma za TEHAMA, mifumo tumizi ya kihasibu, mifumo tumizi ya usimamizi wa mapato, uboreshaji wa mifumo na matumizi yake, na mkakati wa taifa wa usalama wa mtandao. Sura ya mwisho ni hitimisho na inawasilisha mapendekezo ya jumla.

Utekelezaji wa mapendekezo yaliyotolewa katika ripoti hii ni muhimu kwa kuimarisha uwazi, uwajibikaji, na utawala bora, na hatimaye kuboresha utoaji wa huduma bora, salama, na zenye ufanisi kwa wananchi wa Tanzania. Mapendekezo haya yanajumuisha uimarishaji wa mifumo ya usalama wa mtandao, uboreshaji wa udhibiti wa mifumo ya kifedha na mapato, uwezeshaji wa mifumo ya kiotomati katika taratibu za kazi, uimarishaji wa uendelevu wa huduma, na uhakikishaji wa usimamizi madhubuti wa mifumo ya TEHAMA.

Mwisho, ninapenda kutoa shukrani zangu za dhati kwa watumishi wa Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi kwa weledi, uadilifu wa hali ya juu, na kujitolea kwao katika kutekeleza majukumu yangu ya kikatiba.

Charles E. Kichere

Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali

Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

MUHTASARI

Ripoti hii inawasilisha matokeo ya ukaguzi wa mifumo ya TEHAMA uliofanyika kwa lengo la kutathmini uzingatiaji wa taasisi za umma katika usimamizi wa mifumo ya TEHAMA, ufanisi wa udhibiti wa TEHAMA, na utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao (2018–2023). Ukaguzi huu ulijumuisha taasisi 78 za umma na mifumo minne mikuu ya serikali, ambapo upungufu ulibainika katika usalama wa mtandao, mifumo ya kifedha, usimamizi wa mapato, uendelevu wa huduma, na usimamizi wa TEHAMA.

Utangulizi

Serikali ilitunga Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019 kwa madhumuni ya kuboresha usimamizi na usalama wa TEHAMA. Ukaguzi huu ulilenga kutathmini udhibiti wa TEHAMA, usahihi wa takwimu, usalama wa mifumo, muunganisho wa mifumo ya serikali, na utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao. Usimamizi bora wa TEHAMA ni muhimu ili kuhakikisha huduma zinakuwa thabiti, salama, na zinazozingatia mifumo ya udhibiti wa sheria. Hata hivyo, upungufu ulibainika unaoashiria hitaji la kuimarisha usimamizi wa TEHAMA katika taasisi za umma.

Hatari ya Mashambulizi ya Kimtandao

Ukaguzi ulibaini udhaifu wa kiusalama unaohatarisha taasisi za umma dhidi ya mashambulizi ya kimtandao. Taasisi nyingi hazikufanya tathmini za udhaifu wa mifumo wala majaribio ya usalama, hali iliyoiweka mifumo hiyo kwenye hatari kubwa ya kushambuliwa. Aidha, udhibiti wa haki za kuingia kwenye mifumo kutokea nje ya mtandao wa taasisi ulikuwa dhaifu, hivyo kuongeza uwezekano wa upatikanaji wa haki za kuingia kwenye mifumo bila idhini. Pia, tathmini za usalama wa mitandao na mifumo hazikufanyika mara kwa mara, jambo lililosababisha mifumo kuwa hatarini. Udhaifu wa udhibiti wa upatikanaji wa mifumo, kuwapo kwa akaunti za mwanzo za watumiaji za hifadhidata zingeweza kutumiwa vibaya, na ukosefu wa taratibu rasmi za kusimamia matukio ya kiusalama kuliongeza zaidi hatari hizi. Ili kulinda data na miundombinu ya TEHAMA ya serikali, ni muhimu kuimarisha mifumo ya usalama wa mtandao, kuzifanya tathmini za usalama kuwa za lazima, na kuhakikisha uzingatiaji wa Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019.

Uendelevu wa Huduma na Usimamizi wa Watoahuduma

Mwendelezo wa huduma na usimamizi wa watoahuduma za TEHAMA katika taasisi ni muhimu kwa kuhakikisha shughuli za serikali zinaendelea bila usumbufu. Hata hivyo, ukaguzi ulibaini kuwa taasisi nyingi hazikuwa na Mipango ya Mwendelezo na Urejeshaji wa Huduma (BCP/DRP). Hata zile ambazo zilikuwa

nayo, hazikufanyiwa majaribio ya mara kwa mara. Aidha, hakukuwa na mikataba rasmi na watoahuduma wa TEHAMA, hali iliyoathiri utekelezaji wa viwango vya huduma (service level agreements). Kukosekana kwa ufuatiliaji wa utendaji wa watoahuduma kuliongeza hatari za kiusalama na kiutendaji, hususani katika usimamizi wa huduma za TEHAMA. Taasisi zinapaswa kuhakikisha zinaboresha usimamizi wa watoahuduma, kuimarisha mikakati ya uendelevu wa huduma, na kufanya majaribio ya mara kwa mara ili kujihakikishia utayari wa kukabiliana na majanga.

Mifumo ya Kihasibu

Usimamizi wa fedha unategemea mifumo imara na yenye usalama. Hata hivyo, ukaguzi ulibaini udhaifu katika udhibiti wa ndani, hususani katika mgawanyo wa majukumu kwenye mifumo ya TEHAMA ya uhasibu. Taasisi nyingi ziliruhusu watumiaji kuanzisha na kuidhinisha miamala katika mifumo ya uhasibu, hali iliyoongeza hatari ya udanganyifu. Udhaifu mwingine ulikuwa katika udhibiti wa bajeti, ambapo, mifumo iliruhusu matumizi kuzidi viwango vilivyoidhinishwa. Aidha, taarifa za fedha kuandaliwa nje ya mifumo ya uhasibu kulisababisha uwezekano wa makosa na kutokuwa na ufanisi. Ili kukabiliana na changamoto hizi, taasisi zinapaswa kuimarisha udhibiti katika mifumo, kuhakikisha ufanisi katika utoaji haki za kuingia kwenye mifumo, kuhakikisha bajeti zinatekelezwa kwa mujibu wa mipango, kuwezesha usimamizi wa kifedha kwa njia za kiotomati, na kuboresha muunganisho wa mifumo.

Mifumo ya Ukusanyaji wa Mapato

Usimamizi wa mapato ni muhimu kwa uthabiti wa kifedha wa serikali. Hata hivyo, ukaguzi ulibaini changamoto katika muunganisho wa mifumo, matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika ukusanyaji wa mapato, na udhibiti wa uthibitishaji wa taarifa katika mifumo ya TEHAMA ya ukusanyaji wa mapato. Ukosefu wa muunganisho thabiti kati ya mifumo kama Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali, Mfumo wa Uhasibu Serikalini, na Mfumo wa TAUSI ulisababisha utoaji wa taarifa zisizo sahihi za mapato, na hata upotevu wa mapato. Usuluhishi wa taarifa za mapato usio wa kielekitroni uliongeza hatari ya udanganyifu na kutokuwa na ufanisi katika ukusanyaji wa mapato. Aidha, udhibiti hafifu wa upatikanaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo na ukosefu wa mipango ya urejeshaji wa huduma ulitishia uthabiti wa mifumo ya usimamizi wa mapato. Ili kuboresha usahihi wa kifedha na ufanisi wa usimamizi wa mapato, taasisi zinapaswa kuimarisha muunganisho wa mifumo, kuwezesha usuluhishi wa mapato kiotomati, na kuimarisha udhibiti wa utoaji wa haki za kutumia na kuingia kwenye mifumo.

Utoaji Huduma Kielekitroni na Matumizi ya Mifumo

Taasisi nyingi za serikali zilikuwa hazitumii kikamilifu uwekezaji wao katika TEHAMA, hali inayosababisha kutokuwa na ufanisi na kuongezeka kwa gharama za uendeshaji. Ukaguzi ulibaini kuwa taasisi nyingi zilikuwa zinatumia mifumo mingi inayofanana badala ya kuiunganisha katika mfumo mmoja. Aidha, kutotumia kikamilifu uwezo wa mifumo iliyopo kulipunguza ufanisi wa kiutendaji na faida inayopatikana kutokana na uwekezaji katika TEHAMA. Kutotumia TEHAMA kutoa huduma kielekitroni kuliendelea kuleta hatari ya makosa ya kibinadamu na udanganyifu. Ili kuongeza manufaa ya TEHAMA, taasisi zinapaswa kuunganisha mifumo inayofanana, kuhakikisha matumizi kamili ya mifumo iliyopo, na kuweka mifumo ya kielekitroni ili kuongeza uwajibikaji na ufanisi.

Utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao

Utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao (2018–2023) haukuwa wa kuridhisha, kwani ni asilimia 41 pekee ya hatua za kimkakati zilitekelezwa kikamilifu. Miundo muhimu ya usimamizi wa usalama wa mtandao na mifumo ya uratibu haikuanzishwa, hali iliyosababisha juhudi zisizo na ushikamani. Kutokuwapo kwa Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama wa Mtandao (NSOC) kulidhoofisha uwezo wa nchi kukabiliana ipasavyo na matukio ya uvunjifu wa usalama wa mtandao. Aidha, kucheleweshwa kwa utekelezaji wa sera za usalama wa mtandao na kushindwa kuitambua na kuisajili miundombinu muhimu ya kitaifa ya TEHAMA kuliathiri uimara wa usalama wa mtandao wa taifa. Ili kuhakikisha mazingira salama zaidi ya kidijitali, serikali inapaswa kuharakisha utekelezaji wa sera, kuanzisha Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama wa Mtandao, na kuimarisha mipango ya elimu ya uelewa wa usalama wa mtandao ili kuongeza ustahimilivu dhidi ya matukio ya usalama wa mtandao.

Hitimisho na Mapendekezo ya Jumla

Ukaguzi huu umebaini upungufu katika usimamizi wa mifumo ya TEHAMA, usalama wa mtandao, mifumo ya kifedha, usimamizi wa mapato, na uendelevu wa huduma. Upungufu huo unahatarisha ufanisi, uwajibikaji, na utoaji wa huduma kwa umma. Ili kuboresha hali hii, serikali inapaswa kuimarisha usalama wa mtandao kwa kufanya tathmini za usalama kuwa za lazima na kuimarisha udhibiti wa utoaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo. Kuboresha usimamizi wa mifumo ya kifedha na mapato kwa kuweka mifumo ya kiotomati na uthibitishaji wa taarifa, kutapunguza makosa ya kifedha na kuongeza uwazi. Mwisho, serikali inapaswa kuhakikisha uboreshaji wa usimamizi katika mifumo ya TEHAMA na utekelezaji wa sera bora za TEHAMA ili kuimarisha huduma kwa umma na uwajibikaji wa kifed.

SURA YA KWANZA
Utangulizi

01

UTANGULIZI WA JUMLA

1. Utangulizi

Teknolojia za habari na mawasiliano (TEHAMA) ni nyenzo muhimu katika utoaji wa huduma za umma, zikichochea ufanisi, uwazi, na uwajibikaji katika shughuli za serikali. Ili kuimarisha usimamizi na usalama wa mifumo ya TEHAMA, Serikali ilitunga Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019, ambayo inaweka mfumo wa udhibiti kwa ajili ya kusimamia na kulinda rasilimali za TEHAMA katika sekta ya umma. Utekelezaji mzuri wa udhibiti wa TEHAMA unahakikisha kuwa mifumo ya serikali ni salama, inafanya kazi kwa ufanisi, na inaweza kuingiliana na mifumo mingine, hivyo kuboresha utoaji wa huduma kwa wananchi.

Sura hii inatoa misingi iliyozingatiwa katika kufanya ukaguzi, ambao matokeo yake yanawasilishwa na ripoti hii. Ripoti inawasilisha matokeo ya ukaguzi wa mifumo ya TEHAMA uliofanyika kwa madhumuni ya kutathmini uzingatiaji wa taratibu za udhibiti wa taasisi za umma katika usimamizi wa TEHAMA, ufanisi wa udhibiti wa TEHAMA, na utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao (2018–2023).

1.1 Lengo la Ukaguzi

Lengo kuu la ukaguzi huu lilikuwa kutathmini jinsi taasisi za umma zilivyosimamia mifumo ya TEHAMA, kulinda mifumo yao, na kuhakikisha uzingatiaji wa Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019. Malengo mahususi ya ukaguzi huu yalikuwa:

i) Kuthibitisha iwapo udhibiti wa TEHAMA ni imara vya kutosha kulinda mifumo na taarifa za serikali kwa mujibu wa viwango vya serikali-mtandao.
ii) Kupima ufanisi wa udhibiti wa mifumo katika kuhakikisha usahihi wa uchakataji wa taarifa na usalama wa mifumo kwa ujumla.
iii) Kuhakikisha kuwa mifumo ya serikali inaweza kuwasiliana kwa urahisi na mifumo mingine kwa kubadilishana taarifa.
iv) Kutathmini usimamizi wa miradi ya TEHAMA katika uzingatiaji wa viwango bora, matumizi sahihi ya bajeti, na kukamilisha miradi kwa wakati.
v) Kubaini iwapo taasisi za umma zilitumia TEHAMA kwa ufanisi ili kuboresha utendaji wa kazi.
vi) Kutathmini jinsi Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari ilivyotekeleza Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao kwa lengo la kulinda taasisi za umma dhidi ya vitisho vya mtandao.

1.2 Mawanda ya Ukaguzi

Ukaguzi huu ulifanyika katika taasisi 78 za umma zilikuwa zinatumia TEHAMA katika shughuli zao, ili kubaini uzingatiaji wa mifumo ya usimamizi wa TEHAMA na sera za usalama wa mtandao. Aidha, ukaguzi ulijumuisha mifumo minne mikuu ya serikali iliyotumika katika usimamizi wa fedha za umma na utoaji wa huduma, ambayo ni:

- Mfumo wa Uhasibu Serikalini (MUSE)
- Mfumo wa Usimamizi wa Bajeti Kuu (CBMS)
- Mfumo wa Usimamizi wa Mali za Serikali (GAMIS)
- Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni wa Serikali na Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali-watu (GEPG & HCMIS)

1.3 Mbinu za Ukaguzi

Ukaguzi wa mifumo ya TEHAMA ulifanywa kwa kuzingatia Viwango vya Kimataifa vya Taasisi Kuu za Ukaguzi (ISSAI), vinavyotolewa na Shirika la Kimataifa la Taasisi Kuu za Ukaguzi (INTOSAI). Aidha, ukaguzi ulizingatia taratibu na miongozo mbalimbali, ikiwa pamoja na Mwongozo wa Ukaguzi wa TEHAMA wa AFROSAI-E, viwango na miongozo ya Mamlaka ya Serikali-mtandao Tanzania, mfumo wa usimamizi wa TEHAMA wa COBIT 5, na Mwongozo wa Kimataifa wa Usimamizi wa Usalama wa Mifumo ya TEHAMA wa ISO/IEC 27001.

Njia ya ukaguzi wa mifumo ya TEHAMA ililenga kutathmini ufanisi, tija, na usalama wa mifumo. Ukaguzi ulizingatia hatari zinazohusiana na mifumo ya TEHAMA na kutoa mapendekezo ya udhibiti wa hatari hizo. Lengo kuu lilikuwa kuhakikisha kuwa mifumo ya TEHAMA na taratibu zake zinafanya kazi kwa ufanisi, usalama, na zinaunga mkono malengo ya serikali.

SURA YA PILI

Hatari ya Mashambulizi ya Mtandao

02

HATARI YA MASHAMBULIZI YA MTANDAO

2. Utangulizi

Udhibiti wa usalama wa teknolojia za habari na mawasiliano (TEHAMA) ni muhimu katika kulinda uadilifu, usiri, na upatikanaji wa taarifa na mifumo ya taasisi. Sura hii inawasilisha matokeo ya ukaguzi uliofanyika katika taasisi 78 kwa lengo la kutathmini udhibiti wa usalama wa taarifa, usalama wa mitandao ya kompyuta, usalama wa hifadhidata za mifumo ya TEHAMA, usimamizi wa utoaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo, usanifu na utengenezaji wa mifumo ya TEHAMA, usimamizi wa mabadiliko kwenye mifumo, na usimamizi wa matukio ya majanga ya TEHAMA.

Matokeo ya ukaguzi yalibaini upungufu na mianya ya kiusalama ambayo, endapo hayatarekebishwa, yanaweza kuhatarisha taasisi kwa mashambulizi ya kimtandao na kuhatarisha taarifa nyeti na ufanisi wa utendaji kazi wa taasisi husika.

2.1 Kutofanyika kwa Tathmini ya Udhaifu wa Mifumo na Majaribio ya Usalama (VaPT)

Katika taasisi 42 zilizokaguliwa, ilibainika kuwa tathmini za mara kwa mara za udhaifu wa mifumo na majaribio ya usalama hazikufanyika, hali iliyosababisha mifumo kuwa hatarini kwa mashambulizi ya wadukuzi.

2.2 Udhibiti Hafifu wa Utoaji Haki za Kuingia kwenye Mifumo ya Taasisi kwa Watuamiaji Wakiwa Nje ya Mtandao wa Taasisi

Ukaguzi katika taasisi 39 ulibaini udhaifu katika udhibiti wa utoaji haki za kuingia kwenye mifumo ya taasisi kwa watumiaji wakiwa nje ya mifumo ya taasisi, jambo lililoongeza hatari ya watu wasio na idhini kuingia na kutumia mifumo hiyo bila idhini.

2.3 Kutofanyika kwa Tathmini ya Usalama wa Mtandao

Taasisi 43 hazikufanya tathmini za mara kwa mara za usalama wa mtandao, hali iliyosababisha udhaifu wa usalama kubakia bila kugunduliwa.

2.4 Kutopitiwa kwa Haki za Watumiaji na Shughuli Zinazofanywa na Watumiaji kwenye Mfumo

Taasisi 56 hazikufanya mapitio ya mara kwa mara ya haki za watumiaji wa mifumo, hali iliyoongeza uwezekano wa watu wasiopaswa kuwa na haki kutumia mfumo bila idhini.

2.5 Kutofanyika kwa Majaribio ya Ufanisi wa Mfumo (UAT) na Majaribio ya Usalama

Katika taasisi 35, mifumo mipya ilianzishwa bila kufanyiwa majaribio ya kukubalika, ufanisi na usalama, hali iliyoongeza hatari za utendaji usioridhisha na mashambulizi ya mtandao.

2.6 Utekelezaji wa Mabadiliko ya Mifumo bila Kufanya Tathmini ya Usalama

Katika taasisi 33, mabadiliko ya mifumo yalitekelezwa bila kufanyika kwa tathmini ya usalama kabla ya utekelezaji. Utaratibu huu uliongeza kwa kiasi kikubwa, uwezekano wa mifumo kuwa na udhaifu wa kiusalama, hali iliyohatarisha uadilifu wa mifumo na usiri wa taarifa.

2.7 Kutotenganisha Mazingira ya Utengenezaji, Majaribio, na Matumizi ya Mifumo

Katika taasisi 22, ilibainika kuwa mazingira ya ujenzi wa mifumo, majaribio, na matumizi halisi hayakutenganishwa ipasavyo. Kutotenganisha mazingira haya kulihatarisha utulivu wa mifumo, uwezekano wa uvunjifu wa usalama, na kupunguza ufanisi wa uendeshaji wa mifumo ya TEHAMA.

2.8 Matumizi ya Matoleo ya Hifadhidata Yasiyopatiwa Msaada wa Kiufundi na Wauzaji

Katika taasisi 19 kati ya 78 zilizokaguliwa, mifumo ilikuwa bado inatumia matoleo ya zamani ya hifadhidata, ambayo hayakuwa na msaada wa kiufundi kutoka kwa wauzaji wa hifadhidata hizo. Matumizi ya matoleo hayo ya hifadhidata yaliziweka taasisi katika hatari ya kushambuliwa na wadukuzi, kupunguza utendaji wa mifumo, na kuathiri usahihi wa taarifa.

2.9 Kutoondolewa kwa Akaunti za Mwanzo za Watumiaji za Hifadhidata

Tatizo hili lilibainika katika taasisi 47, ambapo akaunti za watumiaji wa hifadhidata bado zilikuwapo na zilitumika. Akaunti hizo, ambazo zinajulikana kwa urahisi, zinaweza kurahisisha uingiliaji wa mifumo bila idhini, hali inayoweza kuhujumu hatua za usalama na kuwezesha upatikanaji wa taarifa kwenye mifumo kwa njia zisizo halali.

2.10 Ukosefu wa Taratibu za Usimamizi wa Matukio ya Majanga ya TEHAMA na Ucheleweshaji wa Kushughulikia Matukio

Ukaguzi ulibaini kuwa taasisi 60 hazikuwa na taratibu rasmi za kusimamia matukio ya majanga ya TEHAMA, huku baadhi ya taasisi zikionesha ucheleweshaji mkubwa katika kushughulikia matukio ya kiusalama. Ukosefu wa taratibu hizi unachelewesha mwitikio wa taasisi katika kushughulikia matukio ya usalama wa mtandao, hali inayoongeza athari za matukio hayo kwa mifumo na taarifa za serikali.

Ili kupunguza hatari zilizobainishwa na kuimarisha uthabiti wa usalama wa mtandao na mifumo, ninapendekeza yafuatayo:

- **Kutekeleza tathmini ya mara kwa mara ya udhaifu wa mifumo na majaribio ya usalama (vulneraankaraty assessment and penetration testing) kwa taasisi zote.**
- **Kuweka mifumo thabiti ya kudhibiti wa utoaji haki za kuingia kwenye mifumo ya taasisi kwa watuamiaji wakiwa nje ya mitandao ya taasisi**
- **Kuhakikisha tathmini za usalama wa mtandao zinafanyika mara kwa mara ili kutambua na kurekebisha mapema udhaifu wa usalama.**
- **Kufanya mapitio ya mara kwa mara ya haki za watumiaji wa mifumo, shughuli zao, na kumbukumbu za mifumo ili kuimarisha usimamizi wa usalama.**
- **Kuhakikisha kuwa majaribio ya ukubalifu na ufanisi wa mfumo (UAT) na tathmini za usalama zinafanyika kikamilifu kabla ya mifumo mipya kuanza kutumika au kufanya mabadiliko makubwa kwenye mifumo iliyopo.**
- **Kutenganisha mazingira ya ujenzi, majaribio, na matumizi ya mifumo ili kuboresha uthabiti wa mifumo na usalama wa taarifa.**
- **Kuboresha au kubadilisha matoleo ya zamani ya hifadhidata ili kuhakikisha viwango vya usalama vinazingatiwa.**
- **Kutoa au kubadilisha akaunti za awali za watumiaji wa hifadhidata ili kuzuia uingiaji na utumiaji usioidhinishwa wa mifumo.**
- **Kuandaa na kutekeleza taratibu thabiti za usimamizi wa matukio ya TEHAMA ili kuhakikisha utambuzi wa haraka wa matukio, mwitikio wa haraka, na urejeshaji kwa wakati wa huduma.**

SURA YA TATU

Mwenendo wa Huduma na Usimamizi wa Watoahuduma

03

MWENDELEZO WA HUDUMA NA USIMAMIZI WA WATOA HUDUMA

3. Utangulizi

Uwezo wa taasisi kuendelea na shughuli zake bila usumbufu na usimamizi madhubuti wa hatari zinazotokana na watoahuduma wa nje ni mambo muhimu kwa utulivu wa utendaji na ubora wa huduma. Ukaguzi huu ulilenga kutathmini utayari wa taasisi na mbinu za usimamizi zinazohusiana na mipango ya mwendelezo wa huduma na mahusiano na watoahuduma katika taasisi 78.

Sura hii inawasilisha matokeo ya ukaguzi yaliyobainisha upungufu mkubwa katika utayari wa taasisi kujilinda na majanga ya TEHAMA na usimamizi wa watoahuduma. Upungufu huo ulizua hatari zinazoweza kuathiri kwa kiasi kikubwa shughuli za taasisi endapo hazitashughulikiwa ipasavyo.

3.1 Mwendelezo wa Huduma

Mwendelezo wa huduma unahusisha maandalizi na usimamizi wa hali za dharura ili kuhakikisha kuwa shughuli muhimu za taasisi zinaendelea bila usumbufu kadiri iwezekanavyo.

Ukaguzi huu ulibaini upungufu katika mipango ya mwendelezo wa shughuli za taasisi zilizokaguliwa. Kati ya taasisi 78, taasisi 23 hazikuwa na mipango ya mwendelezo wa shughuli (BCP) au mipango ya urejeshaji wa huduma baada ya majanga (DRP). Kutokuwapo kwa mipango hii kulizua wasiwasi mkubwa kuhusu uwezo wa taasisi hizi kukabiliana na usumbufu kwa shughuli zao na kudumisha utendaji wa taasisi wakati wa matukio yasiyotarajiwa.

Zaidi ya hayo, taasisi 55 hazikufanya majaribio ya mara kwa mara ya mipango yao ya mwendelezo wa shughuli na urejeshaji wa huduma, hatua ambayo ni muhimu katika kuhakiki ufanisi wa mipango hiyo na kuhakikisha taasisi ziko tayari kukabiliana na changamoto za dharura. Kukosekana kwa majaribio haya kulipunguza uwezo wa taasisi kudhibiti athari za majanga na mabadiliko makubwa ya kiutendaji.

Ili kuboresha utayari wa taasisi katika kudhibiti majanga na kuimarisha mwendelezo wa shughuli zao, ninapendekeza yafuatayo:

- **Kuandaa Mipango Madhubuti ya Mwendelezo wa Shughuli**: Taasisi ziandae na kuweka nyaraka rasmi za mipango ya mwendelezo wa shughuli na mipango ya urejeshaji wa huduma ili kuimarisha utayari wa kukabiliana na hali za dharura.
- **Kufanya Majaribio ya Mara kwa Mara**: Taasisi zifanye majaribio ya mara kwa mara ya mipango ya mwendelezo wa shughuli na mipango ya urejeshaji wa huduma ili kuthibitisha ufanisi wake na kuhakikisha kuwa mipango hiyo inakidhi mahitaji ya taasisi.

- **Kufanya Tathmini ya Athari kwa Shughuli**: Taasisi zijenge na zisasishe mara kwa mara tathmini za athari kwa shughuli ili kutambua michakato muhimu ya shughuli na kuweka kipaumbele kwa shughuli muhimu zaidi.

3.2 Usimamizi wa Watoahuduma wa Nje

Usimamizi wa hatari zinazotokana na watoahuduma wa nje ni muhimu katika kuhakikisha ubora wa huduma, uwajibikaji, na usalama wa taarifa. Ukaguzi ulibaini upungufu katika usimamizi wa watoahuduma, hali ambayo ingeziweka taasisi katika hatari ya kushuka kwa ubora wa huduma, kukosekana kwa uwajibikaji, na athari za kiusalama kwa mifumo ya TEHAMA.

Hususani, taasisi 24 kati ya 78 hazikuwa na mikataba rasmi wala makubaliano ya viwango vya huduma na watoahuduma wao wa TEHAMA. Kukosekana kwa mikataba rasmi kulisababisha ukosefu wa uwajibikaji na kushusha viwango vya ubora wa huduma zilizotolewa na watoahuduma wa nje.

Zaidi ya hayo, taasisi 62 hazikufuatilia ufanisi wa utendaji wa watoahuduma, jambo lililohatarisha uzingatiaji wa masharti ya mikataba na kupunguza ubora wa huduma zilizotolewa.

Ukaguzi pia ulibaini kuwa katika baadhi ya taasisi, watoahuduma walipewa haki zisizodhibitiwa za kuingia kwenye miundombinu muhimu ya TEHAMA, hali ambayo ingleta hatari za kiusalama na kiutendaji.

Katika tukio moja, mtoahuduma aliendelea kuwa na haki za kuingia kwenye seva na hifadhidata ya mfumo licha ya kulazimika kukabidhi rasmi haki hizo kwa taasisi ndani ya muda uliokubaliwa. Katika tukio jingine, mtoahuduma alikuwa na haki ya kuingia na kutumia hifadhidata ya mfumo, hali ambayo ilizuia watumishi wa TEHAMA wa taasisi husika kufanya usimamizi wa mfumo huo.

Upungufu huu ulitokana na usimamizi hafifu wa mikataba ya watoahuduma na kutotekelezwa kwa taratibu za udhibiti wa haki za upatikanaji wa mifumo, hali ambayo ingeweza kusababisha athari kubwa kama vile matumizi mabaya ya taarifa, marekebisho yasiyoidhinishwa ya mifumo, na utegemezi mkubwa wa taasisi kwa watoahuduma wa nje.

Ili kuhakikisha usimamizi bora wa watoahuduma na kupunguza hatari zinazohusiana na huduma zao, ninapendekeza hatua zifuatazo:

- **Kuandaa Mikataba na Makubaliano Rasmi ya Viwango vya Huduma**: Taasisi ziweke mikataba na makubaliano rasmi yaliyo wazi ya viwango vya huduma kwa watoahuduma wote wa TEHAMA ili kubainisha matarajio ya huduma na uwajibikaji wao.

- **Kufuatilia Utendaji wa Watoahuduma**: Taasisi ziunde na kutekeleza taratibu rasmi za kufuatilia utendaji wa watoahuduma ili kuhakikisha wanazingatia masharti ya mikataba na wanatoa huduma kwa viwango vinavyotarajiwa.
- **Kudhibiti Uingiaji na Utumiaji wa Hifadhidata za Mifumo kwa Watoahuduma**: Taasisi zihakikishe kuwa upatikanaji wa hifadhidata kwa watoahuduma unadhibitiwa kikamilifu na unatolewa pale inapohitajika tu. Pia, akaunti zilizo na ruhusa za kufikia seva na hifadhidata zipitiwe mara kwa mara ili kuimarisha usalama wa mifumo na uhuru wa taasisi katika kuendesha mifumo yao.
- **Kusimamia Utekelezaji wa Masharti ya Mikataba**: Taasisi zihakikishe kuwa watoahuduma wanazingatia masharti yote ya mikataba, ikiwa pamoja na kuwasilisha kwa wakati hakimiliki ya mifumo na upatikanaji wa hifadhidata kwa taasisi husika.

SURA YA NNE
Mifumo ya Uhasibu

04

MIFUMO YA UHASIBU

4. Utangulizi

Usimamizi bora wa fedha katika taasisi za serikali unategemea mifumo ya uhasibu iliyo na muundo mzuri ikiwa na udhibiti madhubuti wa ndani, matumizi ya teknolojia (automation), na muunganiko wa mifumo. Hata hivyo, ukaguzi umebaini mapungufu ikiwa ni pamoja na mgawanyo usio wa kuridhisha wa majukumu, udhibiti dhaifu wa bajeti, kutokutumia mifumo katika utendaji kazi (manual processes), muunganiko usioridhisha wa mifumo, matumizi ya mifumo mingi ya uhasibu, udhibiti dhaifu wa uthibitishaji na ufuatiliaji, na mapungufu katika udhibiti wa usimamizi wa mali, hali inayoongeza hatari ya udanganyifu, usimamizi mbaya wa fedha, na kutokuwepo kwa ufanisi.

Matokeo yafuatayo yanaonyesha maeneo muhimu yanayohitaji kuboreshwa ili kuongeza uwajibikaji wa kifedha na ufanisi.

4.1 Kukosekana kwa mgawanyo wa majukumu ndani ya mifumo

Udhibiti madhubuti wa mifumo ya taarifa za kifedha unataka mgawanyo sahihi wa majukumu ili kuzuia makosa na udanganyifu. Hakuna mtu mmoja anayepaswa kuwa na mamlaka ya kudhibiti hatua zote za miamala ya kifedha. Hata hivyo, ukaguzi wangu ulibaini upungufu katika mgawanyo wa majukumu ndani ya mifumo mbalimbali ya uhasibu, hali iliyoongeza hatari ya miamala isiyoidhinishwa, udanganyifu, na usimamizi mbovu wa fedha.

Ifuatayo ni mifano ya udhaifu wa mgawanyo wa majukumu katika mifumo ya uhasibu ya serikali:

- **Mfumo wa Uhasibu Serikalini (MUSE):** Katika baadhi ya taasisi, mtumiaji mmoja alikuwa na uwezo wa kuanzisha na kuidhinisha mgao wa fedha, uhamishaji wa fedha, usimamizi wa akaunti za wazabuni, na urejeshaji wa posho za safari. Pia, akaunti ya "system" ilitumiwa kuunda, kuidhinisha, na kutuma marekebisho ya hesabu za mwisho.

- **Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali** (ERMS)**:** Katika mfumo huu unaotumiwa na Bodi ya Nafaka Mchanganyiko na Mamlaka ya Serikali-mtandao, mhasibu mmoja alikuwa na mamlaka ya kuhamisha fedha, kuidhinisha mgao wa fedha, na kutoa posho za safari bila udhibiti huru.

- **Mfumo wa Epicor:** Katika mfumo huu unaotumiwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Nishati na Maji, mtumiaji mmoja aliweza kuunda na kuidhinisha mikataba midogo ya ununuzi wa ndani na hati za kupokelea mali bila ukaguzi wa mtu mwingine. Mwenendo huu ulionekana pia

katika Wakala wa Barabara Tanzania na Mamlaka ya Mapato Tanzania, ambapo mtumiaji mmoja alikuwa na mamlaka ya kuanzisha na kuidhinisha ankara na vocha za malipo.

- **Mfumo wa Jeeva:** Katika mfumo huu unaotumiwa na Hospitali ya Taifa ya Muhimbili, mtumiaji mmoja aliweza kuunda na kuthibitisha mikataba midogo ya ununuzi, hali inayohatarisha usahihi wa miamala.

- **Mfumo wa Kielekitroni wa Taarifa za Shirika la Nyumba la Taifa (NHCIS):** Katika mfumo huu, mtumiaji mmoja alikuwa na mamlaka ya kuunda, kuidhinisha, na kutuma vocha za malipo na marekebisho ya hesabu.

Ukosefu wa mgawanyo sahihi wa majukumu ndani ya mifumo ya kifedha huongeza kwa kiasi kikubwa hatari ya makosa, udanganyifu, na hasara za kifedha kupitia miamala isiyoidhinishwa au isiyo sahihi kutokana na usimamizi na uwajibikaji usiotosheleza.

Ili kuimarisha usimamizi wa fedha na kupunguza hatari ya udanganyifu, taasisi husika zinapaswa kutekeleza mgawanyo madhubuti wa majukumu kwa kutoa haki za kutumia mifumo kulingana na majukumu ya watumiaji; kupunguza matumizi ya akaunti za watumiaji wa pamoja ili kuongeza uwajibikaji; na kutumia udhibiti wa kiotomati wa mifumo ya uhasibu ili kuhakikisha kuwa hakuna mtu mmoja anayeweza kushughulikia hatua zote za miamala ya kifedha.

4.2 Udhaifu wa Udhibiti wa Bajeti

Udhibiti madhubuti wa bajeti ni muhimu ili kuhakikisha kuwa matumizi hayazidi viwango vilivyoidhinishwa na kwamba rasilimali za kifedha zinasimamiwa kwa uwajibikaji. Mapitio yangu ya udhibiti wa mifumo ya usimamizi wa fedha katika taasisi za serikali yalilenga kutathmini ufanisi wa udhibiti wa bajeti. Mapitio haya yalihusisha mifumo minne tofauti ya taarifa za kifedha.

Ukaguzi wangu ulibaini udhaifu katika udhibiti wa bajeti katika mifumo mbalimbali, hali inayoongeza hatari ya matumizi kupita kiasi; usimamizi mbaya wa fedha; na utoaji wa taarifa zisizo sahihi za kifedha. Matukio mahususi ya udhaifu wa udhibiti wa bajeti na ahadi za kifedha yalibainika katika taasisi za serikali na mifumo yao ya kifedha kama ifuatavyo:

- **Mfumo wa Uhasibu Serikalini (Wizara ya Fedha):** Mfumo uliwaruhusu watumiaji kufanya mgawanyo wa fedha kwa kiasi kinachozidi fedha zilizopokelewa kutoka hazina; kutenga bajeti inayozidi mgao

uliosambazwa; na kutumia kiasi kinachozidi fedha zilizopokelewa na zilizotengwa kwa vifungu husika vya leja kuu.

- **Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza):** Mfumo uliruhusu maombi mapya ya matumizi kufanyika hata pale ambapo bajeti iliyotengwa kwa kifungu husika ilikuwa tayari imetumika kikamilifu.

- **Mfumo wa Epicor 10 (Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji):** Mfumo uliruhusu matumizi kwa kila akaunti kuu kuzidi bajeti iliyopangwa kwa kuwa watumiaji walikuwa na uwezo wa kuweka au kuondoa vizuizi vya bajeti kwa hiari yao.

- **Mfumo wa Sage ERP (STAMIGOLD):** Mfumo haukuwa na utaratibu wa kuhakiki iwapo kila kifungu cha bajeti au kifungu cha matumizi kilikuwa na salio la kutosha kabla ya kuidhinisha malipo mapya.

Udhibiti dhaifu wa bajeti huongeza hatari ya usimamizi mbaya wa fedha na matumizi kupita kiasi, jambo linaloweza kusababisha upungufu wa fedha na kuathiri matumizi muhimu ya taasisi.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi husika ziboreshe mifumo ya kifedha kwa kuweka na kutekeleza udhibiti madhubuti wa bajeti na uidhinishaji huru ili kuhakikisha matumizi hayazidi viwango stahiki.

4.3 Taratibu za Kifedha Zisizoendeshwa Kielekitroni

Matumizi ya mifumo ya kielekitroni katika usimamizi wa fedha ni muhimu kwa kuboresha ufanisi, usahihi, na udhibiti wa ndani wa taarifa za kifedha. Hata hivyo, ukaguzi huu ulibaini kuwa taasisi nyingi ziliendelea kutegemea michakato ya miongozo, au mifumo yao haikuunganishwa ipasavyo. Hali hiyo ilikwamisha uendeshaji wa kiotomati wa mifumo hivyo kuongeza hatari ya makosa, kutokuwa na ufanisi, na upotoshaji wa taarifa za kifedha.

Ifuatayo ni matukio mahususi ya utegemezi wa michakato ya miongozo na ukosefu wa uendeshaji wa kiotomati katika mifumo ya uhasibu.

- **Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza na Shirika la Simu Tanzania):** Taarifa za kifedha zilikuwa zinatayarishwa nje ya mfumo badala ya kuzalishwa moja kwa moja kutoka kwenye mfumo.

- **Mfumo wa Epicor (Mamlaka ya Mapato Tanzania):** Upatanisho wa miamala ya kwenye kitabu cha fedha na taarifa za benki ulifanywa nje ya mfumo. Aidha, mfumo haukuweza kuzalisha taarifa za kifedha moja

kwa moja, jambo lililosababisha kuhitajika utayarishaji wa mwongozo kutoka kwenye mizania ya majaribio (trial balances). Vilevile, mali zilizonunuliwa zilihitaji kuingizwa kwa kuwa hakukuwa na muunganisho wa moja kwa moja kati ya moduli za usimamizi wa mali, usimamizi wa vifaa, na akaunti za malipo.

- **Mfumo wa Sage Evolution (Bodi ya Kahawa Tanzania):** Uidhinishaji wa mikataba midogo ya ununuzi, hati za kupokelea mali, na hati za bidhaa zilizonunuliwa haukufanyika kwenye mfumo, bali ulitegemea usainishaji wa mwongozo kwenye nyaraka zilizochapishwa nje ya mfumo.

- **Mfumo wa Sage ERP (STAMIGOLD):** Baadhi ya hati za kupokelea mali zililipiwa bila kulingana na mikataba midogo ya ununuzi, hali inayodhihirisha uwezekano wa kupitiliza taratibu za udhibiti wa miongozo.

- **Mfumo wa Sage Pastel (Baraza la Taifa la Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi):** Mfumo haukuwa na muunganisho na mifumo ya ankara wala Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali. Matokeo yake, malipo yalihitaji kuingizwa kwa mwongozo. Pia, mfumo haukuwa na moduli ya bajeti, hivyo ulitegemea maandalizi ya mikataba midogo ya ununuzi nje ya mfumo.

Kutegemea michakato ya miongozo na ukosefu wa uendeshaji wa kiotomati kulileta hatari ya kuongezeka kwa uwezekano wa makosa ya kibinadamu, ambayo yangeweza kusababisha dosari za kifedha na upotoshaji wa taarifa; kutokuwa na ufanisi katika usimamizi wa fedha; ucheleweshaji wa utoaji wa taarifa za kifedha; na hatari ya usimamizi dhaifu wa fedha na upotevu wa mapato.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi husika zitoe kipaumbele kwa uendeshaji wa kiotomati wa shughuli za kifedha ili kuboresha usahihi, ufanisi, uzingatiaji wa kanuni, kupunguza makosa, na kuimarisha udhibiti wa kifedha.

4.4 Upungufu wa Muunganisho katika Mifumo ya Kifedha

Muunganisho mzuri kati ya mifumo ya kifedha ni muhimu kwa kuhakikisha usahihi wa data, uthabiti wa taarifa, na utoaji wa ripoti kwa wakati. Ukaguzi wangu ulibaini matukio kadhaa ya muunganisho hafifu wa mifumo, hali iliyosababisha kutofautiana kwa taarifa na kutokuwa na ufanisi. Matukio mahususi ya changamoto za muunganisho wa mifumo yalibainika kama ifuatavyo:

i) **Mfumo wa Uhasibu Serikali (MUSE) na Mfumo wa Benki Kuu ya Tanzania:** MUSE katika Wizara ya Maliasili na Utalii pamoja na Wakala wa Huduma za Misitu Tanzania ulitumia viwango vya ubadilishaji wa fedha vilivyotofautiana na vile vilivyochapishwa na Benki Kuu ya Tanzania, hali iliyosababisha mapato kuripotiwa kwa kiwango cha chini. Tatizo hili lilitokana na muunganisho hafifu kati ya MUSE na Mfumo wa Benki Kuu ya Tanzania.

ii) **Mfumo wa Uhasibu Serikalini (MUSE) na Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali (GePG):** MUSE hutambua makusanyo yote kutoka kwenye Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali kama mapato ya mwaka wa sasa, bila kutofautisha malipo yaliyolengwa kwa deni la mwaka uliopita. Hali hii iliashiria muunganisho hafifu, uliosababisha mapato ya mwaka wa sasa kuonekana kuwa makubwa zaidi na deni la mwaka uliopita kubaki bila kufutwa.

iii) **Mfumo wa Epicor 10 na na Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali (Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam):** Kanuni za GFS zinazotumika katika Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali hazilingani na zile zinazotumiwa katika Mfumo wa Epicor 10. Hali hiyo ilisababisha tofauti za data kutokana na muunganisho hafifu kati ya mifumo hiyo miwili.

iv) **Mfumo wa Sage Pastel, Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali, na Mfumo wa MAJI IS (Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam):** Usimamizi wa mapato bado ulikuwa unafanyika kupitia Mfumo wa Sage Pastel badala ya Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali kwa sababu ya ukosefu wa muunganisho kati ya Mfumo wa Ankara za Maji (MAJI IS) na Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali. Hali hii ilisababisha utofauti wa taarifa na kutokuwa na ufanisi katika michakato ya kifedha.

v) **Mfumo wa Ankara wa CvBS na Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (Shirika la Simu Tanzania):** Tofauti zilibainika kati ya Mfumo wa Ankara (CvBS) na Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (ERMS), kwani kumbukumbu za makusanyo katika Mfumo wa Ankara wa CvBS hazikuwasilishwa ipasavyo katika Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (ERMS), hali iliyosababishwa na muunganisho hafifu kati ya mifumo hiyo miwili.

vi) Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali na Mfumo wa Ankara za Maji (MAJI IS) (Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza na Tanga): Data ya makusanyo ya mapato haikutambuliwa katika Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (ERMS) kutokana na muunganisho hafifu na Mfumo wa Ankara za Maji (MAJIIS). Hali hii ilisababisha tofauti za taarifa, kutokuwa na ufanisi, na ucheleweshaji wa utoaji wa taarifa sahihi za kifedha.

vii) Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali (ERMS) na Mfumo wa Ununuzi Serikalini (NeST) (Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko, Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam na Shirika la Simu Tanzania): Muunganisho duni kati ya Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali na Mfumo wa Ununuzi Serikalini katika usimamizi wa malipo na ununuzi uliongeza hatari ya tofauti za kifedha, ikiwa pamoja na malipo ya ziada au malipo yasiyoidhinishwa kwa wasambazaji.

viii) Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali na Mfumo wa PlanRep (Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam na Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko): Matatizo katika upangaji wa bajeti na matumizi yalibainika kutokana na muunganisho hafifu kati ya Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali na Mfumo wa mipango na bajeti wa PlanRep. Upungufu huu ulisababisha matumizi kuzidi bajeti iliyoidhinishwa.

ix) Mfumo wa ARUTI na Mfumo wa EPICOR (Mamlaka ya Mapato Tanzania): Changamoto zilijitokeza katika upatanisho wa taarifa za mishahara na likizo kutokana na muunganisho duni kati ya Mfumo wa ARUTI na Mfumo wa EPICOR. Upungufu huo ulisababisha tofauti kati ya kiasi kilichoidhinishwa na malipo halisi au salio.

Masuala haya ya muunganisho hafifu kati ya mifumo ya kifedha yaliathiri usahihi na uaminifu wa taarifa za kifedha, hali inayosababisha kutofautiana kwa data, kutokuwa na ufanisi, na ucheleweshaji wa upatanisho wa taarifa za kifedha.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi husika ziboreshe muunganisho wa mifumo kwa (a) kuweka usawazishaji kiotomati wa data kati ya mifumo; (b) kutekeleza uthibitishaji wa wakati halisi (real-time validation) ili kupunguza utofauti wa taarifa; na (c) kuimarisha mchakato wa upatanisho wa data kwa wakati halisi ili kuboresha usahihi wa taarifa za kifedha, kuongeza ufanisi, na kuhakikisha uzingatiaji wa taratibu za kifedha.

4.5 Matumizi ya Mifumo Mingi ya Uhasibu

Matumizi ya mifumo mingi ya uhasibu yanaweza kusababisha kutokuwa na ufanisi, utofauti wa taarifa, gharama kubwa za uendeshaji, na changamoto katika upatanisho wa data na utoaji wa taarifa za kifedha. Matukio ya matumizi ya mifumo mingi ya uhasibu yalibainika kama ifuatavyo:

Mfumo wa Uhasibu Serikalini (**MUSE**) ulikuwa na upungufu katika kuweka kumbukumbu za madeni, hali inayosababisha taasisi kulazimika kutumia

mifumo mingine ya uhasibu ili kusimamia miamala yao ya kifedha kwa ufanisi. Kwa mfano:

- **Chuo Kikuu cha Mzumbe** kiliendelea kutumia Mfumo wa **Sage 300** sambamba na MUSE kwa ajili ya usimamizi wa madeni ya miaka ya nyuma kutokana na upungufu ya MUSE.

- **Shirika la Viwango Tanzania** lilitumia Mfumo wa **Navision**, ambao uliunganishwa na **Mfumo wa Taarifa wa Usimamizi na Upimaji wa Ubora**, kusimamia madeni ya miaka ya nyuma kupokea kwa sababu MUSE haukuwa na uwezo wa kushughulikia kazi hiyo ipasavyo.

- **Bodi ya Pamba Tanzania** ilitumia Mfumo wa **Sage Pastel** kutunza kumbukumbu za madeni yanayohusiana na wauzaji, wakati malipo yanashughulikiwa kupitia MUSE, hali inayosababisha gharama za uendeshaji kutokana na gharama za matengenezo na msaada wa kiufundi wa Mfumo wa Sage Pastel.

Masuluhisho haya mbadala yanaonesha kuwa MUSE unakosa uwezo wa kusimamia kikamilifu madeni, hali inayosababisha kutokuwa na ufanisi, tofauti za taarifa, na gharama kubwa kwa taasisi zinazolazimika kutegemea mifumo mingi.

Aidha, Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira **Dar es Salaam na** Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza ziliendelea kutumia Mfumo wa Usimamizi wa Mali (ERMS) na Mfumo Sage Pastel kwa pamoja kwa zaidi ya miaka miwili katika shughuli zao za uhasibu. Kutegemea mifumo miwili tofauti kwa shughuli za kifedha kunaonesha changamoto za muunganisho wa mifumo na ucheleweshaji wa utekelezaji wa Mfumo wa Usimamizi wa Mali, hali inayosababisha kutokuwa na ufanisi na ugumu katika upatanisho wa data za kifedha.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Fedha iboreshe MUSE ili uweze kusimamia kwa ufanisi zaidi madeni, kuboresha utendaji wa mifumo ya kifedha, kupunguza gharama, na kuongeza usahihi wa data na uaminifu wa taarifa za kifedha.

4.6 Udhaifu katika Udhibiti wa Uthibitishaji na Ufuatiliaji wa Mifumo

Udhibiti madhubuti wa uthibitishaji na ufuatiliaji wa mifumo ni muhimu kwa kuzuia makosa, udanganyifu, na shughuli zisizoidhinishwa ndani ya mifumo ya kifedha. Ukaguzi huu ulibaini upungufu kadhaa katika udhibiti huu, hali inayoongeza hatari ya upotoshaji wa taarifa za kifedha na ukiukaji wa taratibu

za kifedha. Matukio mahususi ya udhaifu wa uthibitishaji na ufuatiliaji wa mifumo yalibainika kama ifuatavyo:

(i) **MUSE (Wizara ya Fedha):** Tofauti zilionekana kati ya kiasi cha masurufu kilichoidhinishwa na kile kilicholipwa kutokana na kuwapo kwa vocha za malipo zilizotengenezwa mara mbili, hali iliyosababisha salio lisilo sahihi kwenye akaunti ya udhibiti wa masurufu. Aidha, mfumo uliruhusu uwekaji wa miamala usio wa kiotomatiki kwenye akaunti hiyo. Malipo pia yalifanyika kwa muuzaji kwa bidhaa ambazo zilihusiana na hati ya kupokelea mali iliyofutwa.

(ii) **Mfumo wa Sage ERP (STAMIGOLD):** Kulikuwapo na malipo ya hati za kupokelea mali zisizolingana na mikataba midogo ya ununuzi, hali inayoashiria upungufu wa udhibiti wa uthibitishaji wa miamala ya ununuzi.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Fedha na STAMIGOLD (a) zitekeleze uthibitishaji wa kiotomati wa miamala ya kifedha; (b) zipunguza uwekaji wa miamala ya mwongozo; (c) na zihakikishe malipo yote yanashughulikiwa tu kwa miamala iliyoidhinishwa na nyaraka kamili, ili kuboresha usahihi wa taarifa za kifedha.

4.7 Upungufu katika Udhibiti wa Usimamizi wa Mali

Udhibiti wa usimamizi mzuri wa mali ni muhimu kwa kuhakikisha kuwa kumbukumbu za mali za umma zinatunzwa kwa usahihi, zinakaguliwa, na zinawekewa kiwango cha upungufu wa thamani, hatua inayochangia uwazi na uwajibikaji. Ukaguzi wangu ulibaini upungufu katika udhibiti wa usimamizi wa mali, hali inayoongeza hatari ya usimamizi duni wa mali, utoaji wa taarifa zisizo sahihi za thamani ya mali, na upotoshaji wa taarifa za kifedha.

Matukio mahususi ya upungufu katika udhibiti wa usimamizi wa mali yalibainika kwenye MUSE na Mfumo wa GAMIS, ambapo:

- Mali zilizonunuliwa kupitia masurufu na vocha za kawaida za mikataba midogo ya ununuzi hazikuingizwa kiotomati kwenye rejista ya mali katika MUSE.
- MUSE haukusasisha rejista ya mali kiotomati baada ya mali kupokelewa kupitia hati za kupokelea mali.
- Upungufu wa thamani wa mali uliokokotolewa kutoka katika Mfumo wa GAMIS haukuhamishwa kiotomati kwenda kwenye leja kuu katika MUSE, hali iliyohitaji kuingizwa kwa mkono vocha za mwisho wa mwaka wa fedha.

Muunganisho hafifu wa mifumo katika usimamizi wa mali huongeza hatari ya makosa na upungufu wa taarifa sahihi.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Fedha iboreshe muunganisho wa mifumo kwa (a) kufanya usajili wa kiotomati wa mali kwenye rejista ya MUSE mara baada ya kupokelewa kupitia hati za kupokelea mali; (b) kuwezesha uhamishaji wa kiotomati wa kupungua kwa thamani ya mali kutoka katika Mfumo wa GAMIS kwenda MUSE ili kuepuka utegemezi wa maandiko ya mwongozo na kuongeza usahihi wa taarifa za kifedha; (c) kuimarisha usawazishaji wa data kati ya MUSE na Mfumo wa GAMIS ili kuongeza ufanisi, kuboresha usahihi wa taarifa, na kuimarisha uaminifu wa ripoti za kifedha.

4.8 Upungufu wa Udhibiti wa Mfumo wa NeST

Upungufu ulibainika katika salio la akaunti za taasisi zinazonunua na wazabuni. Mfumo ambao unatoa namba za udhibiti za kipekee kwa ajili ya kuongeza salio la akaunti na kuwezesha malipo ya huduma za NeST ulionesha takwimu zisizo sahihi za salio, hali iliyoashiria hitilafu katika ufuatiliaji wa kifedha.

Aidha, udhaifu katika udhibiti wa mipango ya ununuzi ulibainika, ambapo taasisi 221 zilikuwa na bajeti ya mpango wa mwaka wa ununuzi iliyozidi bajeti ya mahitaji yaliyothibitishwa ya idara. Vilevile, taasisi tatu ziliwasilisha ya mwaka ya ununuzi bila kuwa na ratiba za mahitaji (SORs) zinazolingana. Kutokuwapo kwa uthibitishaji wa kiotomati kuliruhusu hitilafu hizi, hivyo kuongeza hatari ya ununuzi kupita kiasi, matumizi ya bajeti kupita mipaka, na ugawaji usiofaa wa rasilimali.

Upungufu mwingine ulibainika katika utoaji wa taarifa za bei za zabuni ndani ya ripoti za tathmini za zabuni. Mfumo haukurekodi kwa usahihi bei za zabuni, ikijumuisha kodi ya ongezeko la thamani, hivyo kusababisha tofauti kati ya takwimu zilizorekodiwa kwenye waraka wa kiasi cha mahitaji ya kazi na zile zilizowasilishwa kwenye ripoti za tathmini. Kutolingana huku kuliongeza hatari ya tathmini zisizo sahihi, hali iliyoweza kuhatarisha uwazi na haki katika mchakato wa ununuzi.

Ninapendekeza menejimenti ya Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma (a) iboreshe udhibiti wa mfumo kwa kutekeleza uthibitishaji wa kiotomati; (b) ihakikishe kuna ufuatiliaji wa kifedha kwa wakati halisi; (c) imarishe udhibiti wa mipango ya ununuzi ili kuzuia matumizi ya bajeti kupita kiasi na hitilafu za takwimu; na (d) iimarishe mchakato wa upatanisho wa kiotomatiki ili kuboresha usahihi wa utoaji wa taarifa za kifedha na tathmini za zabuni. Ukaguzi wa mara kwa mara wa mfumo na maboresho endelevu unapaswa kufanyika ili kuongeza ufanisi, uzingatiaji wa sheria, na uwazi katika usimamizi wa kifedha na ununuzi.

SURA YA TANO
Mifumo ya Ukusanyaji wa Mapato

05

MIFUMO YA UKUSANYAJI WA MAPATO

5. Utangulizi

Sura hii inawasilisha matokeo ya ukaguzi wa mifumo ya ukusanyaji wa mapato inayotumiwa na taasisi mbalimbali za serikali. Ukaguzi huu ulilenga kutathmini ufanisi wa udhibiti wa mifumo katika kusimamia ukusanyaji wa mapato, uthibitishaji wa data, ujumuishaji wa mifumo, udhibiti wa upatikanaji wa taarifa, na mipango ya uendelevu wa shughuli.

Ukaguzi ulihusisha taasisi 78 na mifumo 66 ya ukusanyaji wa mapato, ambapo tathmini ilifanyika ili kubaini uzingatiaji wa mifumo hii kwa viwango vya udhibiti wa kifedha na kiutendaji. Ukaguzi ulizingatia maeneo muhimu kama ujumuishaji wa mifumo, uboreshaji wa mifumo ya kiotomati, uthibitishaji wa data, mgawanyo wa majukumu, na udhibiti wa uchakataji wa miamala ya mapato.

Matokeo muhimu ya ukaguzi yalibaini upungufu wa kawaida katika ujumuishaji wa mifumo, utegemezi wa michakato ya nje ya mifumo, mgawanyo usiotosheleza wa majukumu, udhibiti hafifu wa utoaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo, na upungufu katika mipango ya urejeshaji wa huduma baada ya majanga. Upungufu huu ulihatarisha taasisi za serikali kukumbumbwa na upotoshaji wa taarifa za mapato, udanganyifu, uzembe wa kiutendaji, na muda wa mfumo kuwa nje ya huduma.

5.1 Ujumuishaji Duni wa Mifumo na Usawazishaji wa Data

Ujumuishaji wa mifumo ya ukusanyaji wa mapato ni muhimu katika kuhakikisha uwasilishaji sahihi wa taarifa za kifedha. Usawazishaji wa data unapunguza makosa na huzuia upotevu wa mapato.

Ukaguzi ulibaini upungufu katika ujumuishaji wa mifumo, ambapo mifumo mingi haikuunganishwa ipasavyo, hali iliyosababisha hitilafu za kifedha kama ifuatavyo:

(i) Kutolingana kwa Misimbo ya GFS Kati ya Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali na Mfumo na Uhasibu Serikalini (MUSE)

Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali na MUSE haikuweza kushirikiana ipasavyo kwa sababu misimbo ya GFS katika Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali haikuakisi ipasavyo kwenye MUSE, hali iliyosababisha kutofautiana kwa taarifa za mapato na kuleta upotoshaji katika taarifa za kifedha.

(ii) Tofauti Kati ya Mfumo wa Gepg na Mifumo ya Ukusanyaji wa Mapato Kutokana na Kushindwa Kupokea Taarifa za Malipo Kutoka Benki

Ukaguzi ulibaini kuwa malipo yaliyorekodiwa katika mifumo ya ukusanyaji wa mapato ya Mfumo wa Usimamizi wa Kumbukumbu za Kitaaluma – Chuo Kikuu cha Mzumbe (MU-ARMS), Mfumo wa Maegesho ya Magari, na Mfumo wa Taifa wa Vocha za Kilimo (NAVS) hayakuwakilishwa ipasavyo katika Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali, kwani mifumo ya benki za kibiashara haikupeleka taarifa za malipo kwa wakati.

(iii) Kampuni Zilizoandikishwa Katika Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni (BRELA) Kutopatikana Katika Mfumo wa TAUSI kwa Ushuru wa Huduma

Kampuni 330 zilizoorodheshwa katika Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni hazikuwapo katika Mfumo wa TAUSI kwa lengo la kutozwa ushuru wa huduma, hali iliyoathiri ukamilifu wa rejista ya walipaushuru.

(iv) Tofauti ya Taarifa za Leseni za Biashara Kati ya Mfumo wa Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni na Mfumo wa TAUSI

Ukaguzi ulibaini kuwa leseni mbili za Daraja A Wilaya ya Temeke na 25 katika Jiji la Arusha hazikuakisiwa kwenye Mfumo wa Wakala wa Usajili wa Biashara, hali iliyosababisha utata wa taarifa za leseni za biashara.

(v) Kutofautiana kwa Ankara Kati ya Mfumo wa Malipo wa Kielekitroni ya Serikali na Mfumo wa Usimamizi wa Biashara za Kilimo (ATMIS)

Malipo yaliyofanyika kupitia Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali katika Wizara ya Kilimo hayakuwakilishwa ipasavyo kwenye Mfumo wa Usimamizi wa Biashara za Kilimo kutokana na matumizi ya mfumo jumuishi wa ankara kuombea nambari za udhibiti badala ya mfumo maalumu wa ankara.

(vi) Uingizaji wa Mapato ya Kawaida kwa Njia ya Mkono Badala ya Kiotomatiki

Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam na Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga zilihifadhi taarifa za ukusanyaji wa mapato kwa kutumia njia za miongozo badala ya mfumo wa kiotomati kutoka kwenye mfumo wa Ankara kwenda kwenye mfumo wa uhasibu, hali iliyoongeza uwezekano wa makosa ya binadamu.

(vii) Udhaifu Katika Mfumo Mkuu wa Usajili wa Magari (CMVRS) kwa Usajili na Uhakiki wa Magari

Ukaguzi ulibaini kuwa Mfumo Mkuu wa Usajili wa Magari haukuunganishwa na Mfumo wa kodi za forodha (TANCIS), hivyo maofisa wa kodi walilazimika

kuingiza kwa mkono taarifa za magari na wamiliki, jambo lililoongeza hatari ya usajili wa magari yaliyoingizwa kwa magendo.

(viii) Kasoro Katika Mfumo wa Dirisha la Wafanyabiashara na Mfumo wa N-Card

Wakala wa Ufundi na Umeme Tanzania (TEMESA) ilikumbwa na changamoto za ujumuishaji wa mifumo, ambapo data za kadi za wateja kwa kipindi cha mwezi Julai 2023 hadi Januari 2024 hazikupatikana kwenye Mfumo Dirisha la Wafanyabiashara, hali iliyoathiri usahihi wa mapato.

Ukosefu wa ujumuishaji wa mifumo ya mapato ulihatarisha usahihi wa taarifa za kifedha, ulizidisha hatari ya udanganyifu, na ulivuruga usimamizi wa rasilimali za serikali. Serikali inapaswa kuhakikisha ujumuishaji madhubuti wa mifumo ya ukusanyaji wa mapato kwa kutumia uthibitishaji wa kiotomati, udhibiti wa data wa wakati halisi, na ufuatiliaji wa mara kwa mara wa mifumo ili kubaini na kurekebisha hitilafu.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi za serikali (a) ziboreshe ujumuishaji wa mifumo na utekelezaji wa taratibu za upatanisho wa kiotomati ili kuhakikisha uthabiti wa data na usahihi wa taarifa za kifedha. Hali hii inajumuisha kuimarisha udhibiti wa uainishaji wa mapato, kuoanisha mifumo ya ukusanyaji wa mapato kiotomati, na kutekeleza uthibitishaji wa wakati halisi ili kuzuia hitilafu za taarifa; (b) ziweke mifumo madhubuti ya ufuatiliaji ili kubaini upungufu, kutekeleza udhibiti wa upatikanaji wa taarifa kulingana na majukumu ya watumiaji, na kuondoa utegemezi wa taratibu za upatanisho wa mwongozo; na (c) zifanye ukaguzi wa mara kwa mara wa mifumo, maboresho ya taratibu za kiutendaji, na mafunzo kwa watumiaji ili kuhakikisha utekelezaji mzuri wa mifumo jumuishi ya usimamizi wa mapato.

5.2 Udhibiti Hafifu na Matumizi Duni ya Vipengele vya Mifumo

Ufanisi wa mifumo ya ukusanyaji na usimamizi wa mapato unategemea matumizi sahihi ya vipengele na udhibiti uliojengwa ndani ya mifumo hiyo ili kuhakikisha usahihi, ufanisi, na uzingatiaji wa kanuni. Hata hivyo, mifumo mingi ilikuwa na changamoto ya matumizi hafifu au utekelezaji duni wa vipengele muhimu, kama vile uthibitishaji wa kiotomati, muunganisho wa mifumo, na ufuatiliaji wa wakati halisi. Upungufu huu ulisababisha taasisi kuendelea kutegemea michakato ya miongozo na kuongeza uzembe katika utendaji na hatari kubwa za dosari za kifedha. Aidha, utekelezaji hafifu wa udhibiti wa mifumo ulidhoofisha ufuatiliaji, hivyo kuongeza uwezekano wa makosa, udanganyifu, na usimamizi dhaifu wa mapato. Ni muhimu taasisi ziimarishe matumizi ya vipengele vya mifumo na zihakikishe utekelezaji thabiti wa udhibiti ili kuboresha ufanisi wa shughuli na uwajibikaji wa kifedha.

Yafuatayo ni maeneo mahsusi ambapo vipengele vya mifumo havikutumika ipasavyo au udhibiti wake haukutekelezwa kikamilifu, hivyo kusababisha udhaifu mkubwa katika udhibiti wa kifedha:

(i) Matumizi Hafifu ya API Katika Ufuatiliaji wa Uhamishaji Kamili na wa Wakati wa Mapato Kutoka Benki za Biashara Kwenda Benki Kuu ya Tanzania

Ukaguzi uliofanyika katika Wizara ya Fedha ulibaini kuwa kiunganishi cha mifumo (API) kiliotengenezwa ili kulinganisha miamala ya uhamishaji fedha kati ya Benki Kuu ya Tanzania na benki za biashara na kuthibitisha uhamishaji kamili wa mapato hakikutumika ipasavyo. Kiunganishi hicho hakikutumiwa kikamilifu kubaini na kuripoti uhamishaji pungufu au uhamishaji wa mapato usiofanyika kwa wakati. Matokeo yake, hakukuwa na taarifa za mara kwa mara kuhusu benki zinazokiuka utaratibu, huku matukio ya mapato ambayo hayajahamishwa au kuchelewa kuhamishwa hadi tarehe 30 Juni 2024 zikiwa hazijafuatiliwa ipasavyo. Matumizi duni ya kiunganishi hicho pamoja na ufuatiliaji usiofaa yanaongeza hatari ya dosari za kifedha na ucheleweshaji wa upatikanaji wa fedha kwa shughuli za Serikali.

(ii) Utegemezi wa Mfumo Mkuu wa Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali Badala ya Mifumo Maalumu ya Ankara

Japokuwa mifumo ya ankara kama LOIS (Wakala wa Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji) na ATMIS (Wizara ya Kilimo) imeunganishwa na Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali, mifumo hii bado ilikuwa inatumia mfumo mkuu (generic portal) wa Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali kutoa ankara. Hali hii ilisababisha kukosekana kwa uhakiki wa malipo wa kiotomati, hivyo kulazimisha watumiaji kufanya hesabu na kuingiza kiasi cha ankara kwa njia ya mwongozo. Utaratibu huu uliongeza hatari ya makosa na uainishaji usio sahihi wa mapato.

(iii) Mfumo wa HPRS Kuruhusu Kuhifadhi Nafasi ya Mtihani Bila Malipo Wakati wa Usajili

Ukaguzi katika Mfumo wa HPRS wa Wizara ya Kilimo ulibaini kuwa waombaji waliweza kuhifadhi nafasi za kufanya mitihani bila kulipa papo hapo, hali iliyotoa taswira potofu kuwa nafasi zilijaa, hivyo kuwanyima fursa waombaji walio tayari kulipia. Dosari hii ilisababishwa na mfumo kushindwa kuunganisha kikamilifu usajili, malipo, na uhifadhi wa nafasi za mitihani, hivyo kuhatarisha matumizi mazuri ya nafasi za mitihani na kusababisha hasara ya mapato.

(iv) Udhibiti Duni Katika Usajili wa Wanafunzi Kati ya Mfumo wa SR2 na Mfumo wa Card Exchange

Ukaguzi katika Chuo Kikuu cha Dodoma ulibaini dosari katika Mfumo wa SR2 na Mfumo w aCard Exchange, ambapo baadhi ya wanafunzi waliosajiliwa hawakutozwa ada, huku wengine ambao hawakusajiliwa wakitozwa ada. Upungufu huu ulitokana na udhibiti hafifu na ukosefu wa muunganisho sahihi kati ya mifumo hiyo, hali inayoongeza hatari ya upotevu wa mapato na taarifa zisizo sahihi za kifedha.

(v) Kukosekana kwa Uhakiki wa Kiotomatiki wa Malipo Katika Mfumo wa LOIS

Mfumo wa LOIS uliruhusu uchapishaji wa leseni za gesi asilia, maji, na usafi wa mazingira, na leseni za umeme za uendeshaji bila kuthibitisha malipo kwanza. Badala yake, uhakiki wa malipo ulifanyika kwa njia ya mwongozo katika ofisi za kanda wakati wa kutoa leseni. Utaratibu huu uliongeza hatari ya upotevu wa mapato na utoaji wa leseni bila malipo halali.

(vi) Upungufu ya Mfumo Katika Kudhibiti Salio la Akaunti za Wateja Katika Mfumo wa T-PESA

Ukaguzi katika Mfumo wa T-PESA ulibaini kuwa miamala minane ilifanyika licha ya akaunti za wateja kutokuwa na salio la kutosha, hali iliyosababishwa na hitilafu za mfumo wakati wa msongamano mkubwa wa miamala. Dosari hii ilisababisha taarifa za fedha zisizo sahihi na kuathiri imani ya wateja kwa mfumo huo.

(vii) Mfumo wa Taifa wa Biashara (TNBP) Kuruhusu Utoaji wa Namba za Leseni za Biashara kwa Wateja Zaidi ya Mmoja

Mfumo wa TNBP katika Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni ulibainika kutoa namba moja ya leseni kwa zaidi ya mteja mmoja, jambo linaloonesha udhaifu katika mfumo wa kugawa namba za kipekee. Hali hii ilidhoofisha ufuatiliaji sahihi wa leseni na kupunguza uaminifu wa taarifa za kibiashara.

(viii) Kukosekana kwa Mfumo wa Uhakiki wa Taarifa za Matukio Katika Mfumo wa Ticket Engine

Mfumo wa Ticket Engine katika taasisi ya NIDC haukuwa na utaratibu wa uhakiki wa kuingiza au kubadilisha taarifa muhimu za matukio kama muda wa kuanza tukio, viingilio, na tiketi za bure. Badala yake, taarifa za matukio zilitolewa kwa njia ya simu au baruapepe na kuingizwa kwa mkono kwenye mfumo bila uhakiki wala kumbukumbu za ukaguzi.

(ix) Uingizaji Usio na Ufanisi wa Mauzo Katika Mashine za Kielekitroni za Kutolea Stakabadhi Zinapoharibika

Wafanyabiashara walikutana na changamoto katika kuweka kumukumbu za mauzo wakati mashine za kielekitroni za kutolea stakabadhi zinapopata hitilafu. Katika hali hiyo, wafanyabiashara walitumia risiti za mwongozo na kuingiza kwa mkono mauzo hayo baada ya kifaa kurejea katika hali nzuri. Utaratibu huu wa mwongozo uliongeza hatari ya makosa, dosari za taarifa, na kutozingatia taratibu za kodi.

(x) Kutozingatia Sera za Marejesho ya Nauli za Ndege Kutokana na Ukaguzi wa Mwongozo

Ukaguzi wangu wa Shirika la Ndege Tanzania ulibaini ingawa maombi ya marejesho ya nauli yalianzishwa ndani ya mfumo, uhakiki na uidhinishaji wake ulifanyika nje ya mfumo kwa njia ya mwongozo. Utaratibu huu ulisababisha ukiukaji wa sheria za nauli, ikiwa pamoja na kutoa marejesho kwa tiketi zisizostahili kurejeshewa fedha, zilizokwisha muda wake, na zilizotumika. Kukosekana kwa uhakiki wa kiotomati ndani ya mfumo kuliongeza hatari ya marejesho yasiyo halali au yenye makosa.

(xi) Ukosefu Wa Mfumo wa Kielekitroni wa Kutoza Kodi ya Ongezeko La Thamani ya Ada ya AWB Katika Mfumo wa Ankara za Mizigo

Ukaguzi wa mchakato wa utozaji ankara za mizigo katika Shirika la Ndege Tanzania ulibaini kuwa mfumo uliopo haukutumia utaratibu wa kielekitroni kutoza kodi ya ongezeko la thamani kwa mizigo iliyosafirishwa ndani ya nchi. Aidha, ada ya AWB), ambayo ni malipo ya lazima, haikumuishwa moja kwa moja wakati wa utoaji wa ankara. Hali hii ingeweza kusababisha ankara kutolewa kwa viwango pungufu, upotevu wa mapato, na ukiukaji wa kanuni na taratibu za kodi.

(xii) Upungufu Katika Mpangilio wa Mfumo Kuhusu Vibali vya Maegesho ya Muda Maalumu Katika Mamlaka ya Wiwanja vya Ndege Tanzania

Ukaguzi wa mfumo wa maegesho ulibaini kuwa wapangaji walioainishwa kuwa na vibali vya muda maalumu walikuwa na mikataba inayozidi kipindi cha mwaka mmoja, kinyume na sera za maegesho. Hali hii ilisababishwa na mfumo kutokuwa na udhibiti wa kiotomati unaohakikisha vibali hivyo vinatolewa upya kila mwaka. Upungufu huo uliweza kusababisha migogoro, upotevu wa mapato, na kupunguza ufanisi katika usimamizi wa maegesho.

(xiii) Upungufu wa Udhibiti wa Mfumo wa Kufuatilia Wateja Wanaozidisha Muda Uliowekwa wa Kutoka Uwanjani

Ukaguzi ulibaini kuwa mfumo wa maegesho haukufungwa vizuri ili kufuatilia na kutoza malipo ya ziada kwa wateja waliozidisha muda wa dakika 15 uliowekwa kwa ajili ya kutoka uwanjani. Upungufu huo ulitokana na udhaifu wa mpangilio wa mfumo, hivyo kusababisha upotevu wa mapato.

(xiv) Kutotumiwa Kikamilifu kwa Mfumo wa Mapato (MNRT Portal) Katika Taasisi Zilizo Chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii

Mfumo wa Mapato wa MNRT uliundwa ili utumiwe na taasisi zote zilizo chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii. Hata hivyo, Mamlaka ya Hifadhi za Taifa haikuwa imeanza kuutumia mfumo huo, wakati Mamlaka ya Usimamizi wa Eneo la Ngorongoro uliutumia mfumo huo katika Pori la Akiba la Pololeti pekee, huku matumizi yake katika eneo la Kreta ya Ngorongoro yakiwa hayajaanza. Aidha, Wakala wa Huduma za Misitu awali ulianza kutumia mfumo huo lakini baadaye ulisitisha matumizi yake kutokana na mfumo kushindwa kukidhi mahitaji ya kibiashara pamoja na ukosefu wa usaidizi wa kutosha wa kiufundi. Kutokana na hali hiyo, malengo ya uanzishaji wa Mfumo wa MNRT hayakufikiwa ipasavyo.

Kutotumika au matumizi hafifu ya vipengele na udhibiti wa mfumo kuliongeza hatari ya taarifa za fedha kuwa na makosa, upotevu wa mapato, na kupungua kwa ufanisi katika shughuli za uendeshaji. Aidha, ukosefu wa mifumo ya kiotomati na udhibiti madhubuti ulizifanya taasisi katika hatari kwa makosa, udanganyifu, na ukiukaji wa kanuni za fedha na sheria. Pia, utegemezi wa michakato ya mwongozo katika uendeshaji wa mfumo ulisababisha ucheleweshaji, kuongezeka kwa majukumu ya wafanyakazi, na uwezekano wa kubadilishwa au kuchakachuliwa kwa taarifa za fedha, hivyo kuathiri usahihi wa taarifa za fedha na uamuzi unaotokana na taarifa hizo.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi za Serikali ziimarishe mpangilio na usimamizi wa mifumo ili kuhakikisha matumizi kamili ya vipengele na udhibiti wa kielekitroni. Hatua hizo ni pamoja na kuweka ufuatiliaji wa wakati halisi, uthibitishaji wa kiotomati, na kuunganisha mifumo ili kuondoa matumizi ya mikono. Aidha, taasisi zinapaswa kuanzisha mfumo madhubuti wa usimamizi wa matumizi ya mfumo huo, kufanya ukaguzi wa mara kwa mara wa mfumo, na kutoa mafunzo ya kutosha kwa watumiaji ili kuhakikisha uzingatiaji wa mbinu bora katika usimamizi wa mapato na udhibiti wa kifedha.

5.3 Udhaifu katika Uhakiki na Usahihi wa Taarifa kwenye Mfumo

Taarifa sahihi na za kuaminika ni msingi muhimu katika kuhakikisha ufanisi na uwazi wa mifumo ya ukusanyaji mapato. Hata hivyo, upungufu katika uhakiki na usahihi wa taarifa umesababisha dosari katika miamala ya fedha, makosa kwenye utozaji ankara, uainishaji usio sahihi wa taarifa za wateja, taarifa za wateja kujirudia, pamoja na kukosekana kwa ulinganifu katika taarifa zinazozalishwa na mfumo. Upungufu huu ulitokana na udhibiti hafifu wa uhakiki, mpangilio duni wa mfumo, na kukosekana kwa mifumo ya kiotomati ya kuthibitisha taarifa. Hali hii ilisababisha upotoshaji katika taarifa za fedha, kuongezeka kwa uzembe katika shughuli za uendeshaji, na kuongeza hatari ya taasisi kukumbwa na udanganyifu na upotevu wa mapato.

Mifano ifuatayo inaonesha maeneo mahsusi ambapo udhaifu katika uhakiki na usahihi wa taarifa ulisababisha tofauti katika taarifa za kifedha, kutozingatia kanuni na taratibu, na upungufu katika ufanisi wa mifumo ya usimamizi wa mapato.

(i) Makosa Katika Unasaji wa Namba za Magari Kwenye Mifumo ya TERMIS na TAUSI

Ukaguzi wangu kwenye Mfumo wa TeRMIS na moduli ya maegesho ya mfumo wa TAUSI ulibaini makosa katika kunasa namba za magari wakati wa utoaji ankara. Iligundulika kuwa kamera ya kifaa cha POS iliwaruhusu wakusanya mapato kupakia picha kutoka vifaa vya nje badala ya kunasa picha moja kwa moja kutoka magari husika yanayotozwa. Dosari hii ilisababishwa na udhaifu wa udhibiti wa kiotomati katika mchakato wa kusoma taarifa kati ya kifaa cha POS na mifumo ya nyuma (back-end systems). Hali hii ilisababisha makosa katika utozaji, malalamiko kutoka kwa wateja, na uzembe katika shughuli za kiutawala.

(ii) Mfumo Kuruhusu Kubadilisha Viwango vya Huduma Wakati wa Utoaji Ankara (ATMIS)

Ukaguzi wa Mfumo wa Kusimamia Biashara za Kilimo (ATMIS) katika Wizara ya Kilimo ulibaini kuwa mfumo uliwaruhusu watumishi kubadilisha viwango vya huduma vilivyowekwa awali wakati wa utoaji wa ankara, hali iliyoweza kusababisha dosari za kifedha. Dosari hii ilitokana na mfumo kushindwa kudhibiti mabadiliko ya viwango vya ada za huduma mbalimbali kama ukaguzi, usafiri, na uthibitishaji wa bidhaa. Hali hii ingeweza kusababisha upotevu wa mapato ya Serikali kupitia utozaji pungufu au utozaji uliopitiliza, hivyo kusababisha migogoro, kupoteza imani ya wadau, na kuharibu taswira ya Wizara.

(iii) Mita Moja Kupewa Akaunti Nyingi Kwenye Mfumo wa MAJI IS

Ukaguzi wangu katika Mfumo wa MAJI IS kwenye Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam na Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga ulibaini kuwa mita moja ya maji ilipewa zaidi ya akaunti moja ambazo zote zilikuwa hai. Dosari hii ilisababishwa na ukosefu wa udhibiti madhubuti katika uhakiki wa taarifa za mfumo, hali iliyoongeza uwezekano wa makosa katika utoaji ankara, migogoro na wateja, na upotevu wa mapato.

(iv) Makosa ya Uainishaji wa Wateja wa Mikataba Kama Wateja wa Huduma ya Uunganishaji Bure Kwenye Mfumo wa MAJI IS

Ukaguzi uliofanyika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam ulibaini makosa katika uainishaji wa wateja wapya wa huduma za maji safi na majitaka kwenye Mfumo wa MAJI IS. Hususani, wateja waliokuwa na mikataba waliorodheshwa kama wateja wa uunganishaji bure na kupewa hadhi ya ‘akaunti zilizoanzishwa’ badala ya ‘akaunti za mikataba’. Jumla ya maunganisho 797 ya maji na maunganisho 4 ya majitaka yaliainishwa kimakosa. Dosari hii ingeweza kusababisha maunganisho mapya ya maji safi na majitaka kufanyika bila malipo, hivyo kusababisha upotevu wa mapato.

(v) Namba za Malipo Kujirudia kwa Wateja Wanaolipa kwa Fedha Taslimu Kwenye Mfumo wa Maagizo wa Shirika la Magazeti ya Taifa (TSN)

Ukaguzi wangu kwenye mfumo wa ankara wa Shirika la Magazeti ya Taifa libaini kuwa baadhi ya namba za kumbukumbu za malipo zilijirudia kwa wateja waliolipa kwa fedha taslimu. Baadhi ya kumbukumbu hizo zilikuwa nakala halisi, huku zingine zikiwa na utofauti katika kiasi kilicholipwa, namba za udhibiti, au tarehe za malipo. Hali hii ilionesha kuwa mfumo haukuwa na udhibiti wa kutosha kuhakikisha kuwa kila malipo yanakuwa na namba ya kipekee ya kumbukumbu kutokana na upungufu katika mfumo huo. Dosari hii ingeweza kusababisha ugumu katika kufanya usuluhishi wa malipo na kuongeza malalamiko kutoka kwa wateja.

(vi) Upungufu Katika Taarifa Zinazozalishwa na Mfumo Pamoja na Usahihi na Taarifa (HESLB)

Ukaguzi wangu katika Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu ulibaini kuwa mifumo ya OLAMS na ILMS haikuwa na uwezo wa kuzalisha taarifa muhimu zinazohitajika, ikiwa pamoja na taarifa za waombaji mikopo wa ngazi ya stashahada na waombaji na mgao wa ufadhili wa masomo wa Samia, waombaji wa kundi la wanaoanza upya, urejeshaji wa asilimia 25 kwa waombaji wa kundi la waombaji wapya, waombaji waliothibitishwa lakini

hawakuwa kwenye orodha ya udahili, wanufaika waliokataliwa na sababu za kukataliwa, pamoja na matokeo ya rufaa za tathmini za sifa za kupata mkopo.

Aidha, kulibainika utofauti katika taarifa za waliofaulu na waliofeli upimaji wa sifa za kupata mkopo, ambapo waombaji 38 walionekana kwenye ripoti zote mbili, hali inayotia shaka kuhusu usahihi wa taarifa na utegemezi wa mifumo husika. Upungufu huu ulidhoofisha uwezo wa kufanya uamuzi sahihi, usimamizi na ufuatiliaji, kuongeza hatari ya usimamizi dhaifu, uwajibikaji hafifu, na ucheleweshaji katika kushughulikia changamoto muhimu.

(vii) Upungufu Katika Uhakiki na Usahihi wa Taarifa Kwenye Mfumo wa TIRAMIS

Ukaguzi wa mfumo wa TIRAMIS katika Mamlaka ya Usimamizi wa Bima (TIRA) ulibaini matukio ya namba za stika kujirudia, pamoja na namba moja ya hati ya bima kutolewa kwa wateja zaidi ya mmoja. Aidha, ilibainika kuwa tovuti ya uhakiki ya TIRAMIS wakati mwingine ilishindwa kutoa taarifa za bima kwa baadhi ya hati halali za bima. Upungufu huo ulionesha udhibiti hafifu katika uhakiki na usahihi wa taarifa ndani ya mfumo, hivyo kuongeza hatari ya bima za kughushi, upotoshaji, na kupungua kwa imani kuhusu utegemezi wa mfumo huo.

(viii) Udhibiti Hafifu wa Mfumo Katika Uhakiki wa Ugawaji wa Namba za Mita Katika Mfumo wa Nikonekt

Ukaguzi wangu wa Mfumo wa Nikonekt katika Shirika la Umeme Tanzania ulibaini upungufu katika udhibiti wa uhakiki wa ugawaji wa namba za mita, hali iliyosababisha mita moja kutolewa kwa wateja zaidi ya mmoja. Dosari hii ilisababisha utata katika utoaji ankara, hatari ya upotevu wa mapato, na uwezekano mkubwa wa migogoro na wateja, hivyo kuathiri imani ya wateja na ufanisi katika uendeshaji wa shughuli za shirika.

(ix) Udhibiti Hafifu wa Mfumo Katika Uchakataji wa Madai na Uhakiki wa Malipo (TIRA-MIS)

Mfumo wa TIRA-MIS haukuwa na udhibiti wa kutosha kuhakikisha uchakataji wa madai unafanyika ndani ya muda stahiki na kuhakiki kumbukumbu za malipo. Ukaguzi wangu ulibaini madai 109 yenye tarehe za malipo bila tarehe za vocha za kuthibitisha malipo, na matukio 2,006, ambapo tarehe za vocha za malipo zilikuwa baada ya tarehe za malipo yenyewe. Dosari hizi ziliongeza hatari ya kutofuata taratibu za kisheria na kutengeneza taarifa zenye migongano.

Upungufu katika uhakiki na usahihi wa taarifa ulizifanya taasisi za Serikali kuwa katika hatari ya taarifa za kifedha kuwa na makosa, udanganyifu, na upungufu wa ufanisi wa kiutendaji. Bila kuwa na udhibiti thabiti wa uhakiki,

makosa makubwa kama taarifa za kujirudia, utozaji usio sahihi, na makosa ya uainishaji wa taarifa hudhoofisha usahihi wa taarifa za fedha na uzingatiaji wa kanuni za fedha. Dosari hizi ziliongeza uwezekano wa upotevu wa mapato, migogoro na wateja, pamoja na kupungua kwa imani ya umma katika mifumo ya kifedha ya Serikali. Aidha, kukosekana kwa mifumo ya kiotomati ya uhakiki kulilazimisha utumiaji wa michakato ya mwongozo ambayo huongeza ucheleweshaji na kupunguza ufanisi katika ukusanyaji wa mapato na usimamizi wa fedha.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi husika za serikali ziimarishe udhibiti wa uhakiki wa mifumo ili kuhakikisha taarifa zinakuwa sahihi, salama, na zinazingatia kanuni za fedha. Hali hii ni pamoja na kuweka mifumo ya kiotomati ya uhakiki, kuzuia marekebisho ya taarifa yasiyoidhinishwa, na kuboresha mpangilio wa mfumo ili kuzuia taarifa kujirudia au kuwa na makosa. Aidha, taasisi zinapaswa kufanya ukaguzi wa mara kwa mara ili kutambua na kurekebisha dosari, kuhakikisha mgawanyo sahihi wa majukumu, na kuweka uhakiki wa taarifa wa papo kwa papo katika mifumo yote ya kifedha na utozaji ankara.

5.4 Upungufu Katika Mgawanyo wa Majukumu na Udhibiti wa Upatikanaji wa Mifumo

Ufanisi katika udhibiti wa kifedha na kiutendaji unategemea mgawanyo sahihi wa majukumu na udhibiti madhubuti wa utoaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo ili kuzuia miamala isiyoidhinishwa, makosa, na udanganyifu. Hata hivyo, udhaifu katika udhibiti wa utoaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo na upangaji wa majukumu kwa watumiaji wa mifumo unaziweka taasisi katika hatari ya miamala isiyoidhinishwa, taarifa zisizo sahihi za kifedha, na matendo ya udanganyifu. Upungufu huo hutokea pale ambapo mtumiaji mmoja anapewa ruhusa kubwa katika mfumo, hali inayomruhusu kuanzisha, kuidhinisha, na kukamilisha miamala bila usimamizi wa kutosha. Aidha, udhibiti hafifu unaruhusu watumiaji wasioidhinishwa kukwepa hatua muhimu za uhakiki, hivyo kusababisha taarifa zisizo sahihi na upotevu wa mapato.

Mifano ifuatayo inaonesha maeneo mahususi ambapo udhaifu katika mgawanyo wa majukumu na udhibiti wa utoaji wa haki za kuingia na kutumia mifumo uliathiri uadilifu wa michakato ya kifedha na kiutendaji katika mifumo mbalimbali ya ukusanyaji mapato:

(i) Ukosefu wa Mgawanyo wa Majukumu na Utoaji Ruhusa ya Kuingia Kwenye Mfumo Usioidhinishwa Katika Mfumo wa Kusimamia Maagizo (TSN)

Ukaguzi wangu katika moduli ya usimamizi wa maagizo kwenye mfumo wa ankara wa Shirika la Magazeti ya Taifa ulibaini kuwa watumiaji waliweza

kuanzisha na kuidhinisha maagizo wao wenyewe. Aidha, watumiaji wasioidhinishwa waliidhinisha baadhi ya maagizo, huku mtumiaji mmoja akiwa na uwezo wa kuanzisha na kuidhinisha maagizo. Hali hii iliongeza hatari ya udanganyifu, makosa, na upotevu wa mapato.

(ii) Ukosefu wa Mgawanyo wa Majukumu Katika Kubadilisha Mita za Maji Kwenye Mfumo wa MAJI IS

Ukaguzi wangu katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam ulibaini kuwa mtumiaji mmoja alipewa uwezo wa kuidhinisha na kufanya mabadiliko ya mita za maji bila uhakiki wa kutosha. Jumla ya matukio 109 ya madai yalibainika bila uthibitisho sahihi wa kibali cha ubadilishaji mita, hali iliyoongeza hatari ya miamala isiyoidhinishwa na upotevu wa mapato.

(iii) Utoaji wa Namba wa Uthibitishaji wa Tuzo (AVN) Kabla ya Malipo (NAVS)

Ukaguzi wangu ulibaini kwamba Mfumo wa AVN ulitoa namba za uthibitishaji kabla ya malipo kufanyika, ambapo jumla ya namba 3,424 zilitolewa kabla ya malipo. Japokuwa maboresho yalifanyika katika mfumo ili kurekebisha tatizo hili, utoaji huu wa awali ulidhoofisha usimamizi mzuri wa malipo na kuhatarisha upotevu wa mapato.

(iv) Upungufu Katika Mfumo wa Uhakiki wa Waombaji Walioshindwa Tathmini ya Sifa za Kupata Mikopo (HESLB)

Ukaguzi wangu ulibaini waombaji 109 waliopata mikopo bila kufanya rufaa au tathmini upya wakati walishakataliwa awali katika tathmini ya sifa za kupata mikopo. Dosari hii ilisababisha mgao wa mikopo kwa watu wasiostahili, kuathiri ufanisi wa mpango wa mikopo, na kupunguza imani ya wananchi katika usawa wa mchakato huo.

(v) Mapungufu ya Udhibiti wa Mfumo Katika Kuhakiki Uhalali wa Wakandarasi kwa Ajili ya Utoaji wa Fedha za CAF

Ukaguzi wangu wa mfumo wa CIMIS uliofanyika CRB ulibaini kuwa wakandarasi 30 wenye faini na ada ambazo bado hazijalipwa walipokea fedha za msaada kinyume na mwongozo uliowekwa. Hali hii imetokana na udhibiti hafifu wa mfumo katika kuhakiki utii wa wakandarasi kwa wajibu wao wa kifedha kabla ya utoaji wa fedha. Dosari hii iliyobainika inapunguza uadilifu wa mchakato wa utoaji wa fedha.

(vi) Ukosefu wa Mfumo wa Uhakiki na Uidhinishaji wa Usajili wa Wanafunzi wa Malipo (VETMIS)

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa Mfumo wa VETMIS haukuwa na uwezo wa ndani wa kufanya uhakiki na uidhinishaji wa usajili na malipo ya wanafunzi. Ofisa mmoja pekee alichakata maombi, kuhakiki taarifa za wanafunzi, na kuthibitisha malipo bila uhakiki wa mtu mwingine. Hali hii iliongeza hatari ya udanganyifu, makosa, na kupotea kwa mapato.

(vii) Upungufu wa Udhibiti Katika Usajili na Uhakiki wa Magari Kwenye Mfumo wa CMVRS

Ukaguzi wangu ulibaini kwamba mfumo haukuwa na uunganishaji wa moja kwa moja na mifumo mingine, hivyo maofisa walilazimika kuingiza kwa mkono taarifa za magari na wamiliki. Ofisa mmoja alikuwa na jukumu la kusajili magari, kufanya tathmini, na kuthibitisha malipo bila uhakiki wa kujitegemea. Hali hii iliongeza uwezekano wa kuingiza taarifa zisizo sahihi na hatari ya upotevu wa mapato.

(viii) Udhibiti Hafifu wa Mfumo Katika Uhakiki wa Malipo ya AVN (NAVS)

Ukaguzi wangu ulibaini dosari za malipo ambapo baadhi ya namba za AVN zilitolewa kabla ya kuthibitisha malipo, hivyo kusababisha utoaji wa AVN 3,424 kabla ya malipo kupokelewa. Aidha, wanafunzi wengine 36 walipewa AVN bila kuwa na kumbukumbu sahihi za malipo. Dosari hii ingeweza kusababisha upotevu wa mapato na mgogoro katika usimamizi wa fedha.

(ix) Ukosefu wa Mfumo wa Uhakiki na Uidhinishaji wa Usajili na Malipo ya Wanafunzi Katika Mfumo wa VETMIS

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa Mfumo wa VETMIS haukujengewa uwezo wa kiotomati wa kufanya uhakiki na uidhinishaji wa usajili wa wanafunzi na malipo yao. Ofisa udahili mmoja ndiye hupokea maombi, huhakiki taarifa za wanafunzi, na huthibitisha malipo bila kupitia hatua ya ukaguzi huru. Utaratibu huu unakiuka Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019, inayotaka kuwapo mgawanyo sahihi wa majukumu. Kasoro hii ya kimfumo iliongeza hatari ya makosa, udanganyifu, na miamala isiyoidhinishwa, hivyo kuhatarisha mapato ya Serikali.

Kwa ujumla, udhaifu katika mgawanyo wa majukumu na udhibiti wa mfumo huongeza hatari ya udanganyifu, miamala isiyoidhinishwa, na usimamizi dhaifu wa fedha. Pale watumiaji wanapokuwa na mamlaka ya moja kwa moja katika hatua zote muhimu za miamala, makosa na vitendo vya udanganyifu vinaweza kutokea bila kugundulika, na kusababisha upotevu wa mapato na taarifa kutokuwa sahihi. Aidha, kutokuwapo kwa ukaguzi huru na mifumo ya uhakiki hupunguza uwajibikaji, hivyo kuhatarisha utekelezaji wa kanuni za kifedha na sera za udhibiti wa ndani. Udhaifu huu si tu unaongeza

hatari ya upotevu wa fedha, bali pia hupunguza imani ya wadau kuhusu mifumo ya Serikali katika usimamizi wa fedha.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi za Serikali ziweke udhibiti madhubuti wa mifumo, kwa kuhakikisha kuna mgawanyo sahihi wa majukumu ili mtu mmoja asiweze kuanzisha, kuidhinisha, na kukamilisha miamala bila ukaguzi huru. Aidha, mifumo ya kiotomati ya uhakiki na uidhinishaji inapaswa kuunganishwa kwenye mifumo yote ya kifedha ili kuzuia upatikanaji usioidhinishwa na kuhakikisha mtiririko sahihi wa hatua za uidhinishaji. Ukaguzi wa mara kwa mara wa mfumo, mapitio ya majukumu ya watumiaji, na mafunzo endelevu kwa wafanyakazi yafanyike ili kuhakikisha uzingatiaji wa kanuni za kifedha na kupunguza hatari ya udanganyifu.

5.5 Upungufu Katika Mipango ya Mwendelezo wa Shughuli za Mfumo

Mipango madhubuti ya kurejesha mifumo baada ya majanga na kuhakikisha mwendelezo wa shughuli ni muhimu katika kulinda mifumo ya ukusanyaji wa mapato na taarifa za kifedha. Hata hivyo, upungufu katika mipango ya kurejesha mifumo baada ya majanga, usuluhishi usio na ufanisi wa taarifa wakati mifumo inapozimika, na udhibiti hafifu katika miamala muhimu ya kifedha unaongeza hatari kubwa za kiutendaji na kifedha kwa taasisi. Kukosekana kwa njia madhubuti za kuhifadhi taarifa, miundombinu duni ya kurejesha mifumo, na utunzaji usio sahihi wa kumbukumbu wakati wa hitilafu za mifumo husababisha kukatika kwa huduma, kuzalisha taarifa zenye migongano, na uwezekano wa kupoteza mapato.

Mifano ifuatayo inaonesha upungufu mahususi katika mipango ya kurejesha mifumo baada ya majanga na mwendelezo wa shughuli, hivyo kuhitaji mikakati imara zaidi ya kuboresha uimara na utegemezi wa mifumo:

(i) Utunzaji Usio wa Ufanisi wa Kumbukumbu Pale Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali Unapozima

Ukaguzi wangu katika Wizara ya Afya ulibaini kwamba wakati Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali ulipokumbwa na hitilafu, kumbukumbu zilihifadhiwa kwa njia ya mwongozo lakini hazikusuluhishwa kikamilifu na Mfumo wa Afya e-HMS baada ya Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali kurejea. Dosari hii iliongeza hatari ya kupoteza mapato na kuwa na taarifa zisizo sahihi.

(ii) Mipango Duni ya Kurejesha Mfumo Baada ya Majanga Kwenye Mfumo wa Reli ya Kisasa

Ukaguzi wangu kuhusu mipango ya kurejesha mfumo wa huduma za reli ya kisasa ya Shirika la Reli Tanzania ulibaini kuwa kituo mbadala cha kurejesha

mfumo kilichopo Morogoro hakikukamilika na kilikosa miundombinu muhimu ya kuwezesha urejeshaji kamili wa huduma endapo mfumo mkuu ungepata hitilafu.

Upungufu katika mipango ya kurejesha mifumo baada ya majanga na mwendelezo wa shughuli yanaweka mifumo ya ukusanyaji mapato katika hatari ya kukatika kwa huduma, upotevu wa fedha, na ukiukaji wa kanuni na taratibu. Bila mipango madhubuti na uhifadhi sahihi wa taarifa, taasisi zinaweza kukumbwa na ucheleweshaji katika miamala ya kifedha na dosari katika taarifa za fedha. Aidha, kushindwa kusuluhisha taarifa za mwongozo baada ya mifumo kurejea kulichangia hatari za taarifa zisizo sahihi, udanganyifu, na upotevu wa mapato. Udhaifu huu ulipunguza imani ya wadau, ufanisi wa huduma, na uwezo wa kufanya uamuzi sahihi kwa wakati katika masuala ya fedha na uendeshaji.

Ninapendekeza menejimenti za taasisi za Serikali ziandae na kutekeleza mipango madhubuti ya kurejesha mifumo na kuendeleza shughuli ili kuongeza uimara na ufanisi wa mifumo hiyo. Hatua hizi ni pamoja na kujenga na kukamilisha vituo kamili vya urejeshaji wa mifumo baada ya majanga, kuhifadhi taarifa za mfumo kiotomati, na kuhakikisha taarifa zinazokusanywa kwa njia ya mwongozo zinasuluhishwa kikamilifu na mifumo mikuu pindi inapokuwa hai tena. Aidha, taasisi zinapaswa kufanya majaribio ya mara kwa mara ya mipango ya kurejesha mifumo, kutoa mafunzo kwa wafanyakazi, na kufanya maboresho endelevu ili kujiandaa kikamilifu kukabiliana na matukio yasiyotarajiwa, na kupunguza hatari za kifedha na kiutendaji.

SURA YA SITA

Uboreshaji wa Mifumo na Matumizi ya Tehama

06

UBORESHAJI WA MIFUMO NA MATUMIZI YA TEHAMA

6. Utangulizi

Kufikia ufanisi na ubora katika sekta ya umma kunategemea tathmini ya kina ya mikakati ya kiotomati ya TEHAMA. Sura hii inaelezea hali iliyopo ya mifumo ya TEHAMA ndani ya taasisi za serikali, ikiangazia ujumuishaji wa mifumo, matumizi bora ya teknolojia, na athari za mabadiliko ya mifumo ya TEHAMA iliyoimarishwa na ya kiotomati kwenye mashirika ya umma yaliyokaguliwa. Sura hii inawasilisha matokeo ya ukaguzi wa mifumo ya TEHAMA katika taasisi 20 za umma. Ukaguzi ulibaini kasoro mbalimbali zikiwapo kutotumika kikamilifu kwa mifumo, urudufu wa mifumo unaozuia ufanisi wa serikali-mtandao, na huduma za taasisi zisizo kwenye mifumo ya kielekitroni.

6.1 Mifumo ya TEHAMA Kutotumika Kikamilifu

Wakati wa tathmini yangu ya utekelezaji wa mifumo ya TEHAMA katika Mamlaka ya Viwanja vya Ndege Tanzania, Bodi ya Usajili wa Wakandarasi, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji, Chuo Kiku cha Dodoma, Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam, Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania, Shirika la Simu Tanzania, Wakala wa Ufundi na Umeme Tanzania, Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania, Wakala wa Huduma za Ununuzi Serikalini, Shirika la Bima la Taifa, Wakala wa Barabara Tanzania, Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi (Iringa na Mbeya), Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania, Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro, Mfuko wa Maendeleo ya Jamii, Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam, Wizara ya Maji, Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko, na Bodi ya Pamba Tanzania ilibainika kuwa taasisi na vyombo hivyo vilikuwa vinatumia mifumo ya TEHAMA iliyoboreshwa ili kukidhi mahitaji ya mtumiaji. Hata hivyo, kutotumika ipasavyo kwa vipengele ndani ya mifumo hii kulikwamisha kufikiwa kwa malengo yaliyokusudiwa na kupata faida inayoridhisha kutokana na uwekezaji. Vipengele/moduli ambazo hazikuwa zikitumiwa ipasavyo vinaainishwa kwenye **Jedwali Na. 1**.

Jedwali Na.1: *Moduli na Vipengele Visivyotumika Kikamilifu*

Taasisi	Jina la Mfumo	Vipengele Visivyotumika Kikamilifu
Mamlaka ya Viwanja vya Ndege Tanzania	Mfumo wa Usimamizi wa Maegesho ya magari (PMS)	Moduli ya malipo kupitia simu
Bodi ya Usajili wa Wakandarasi	Mfumo wa Kompyuta wa Usimamizi Shirikishi wa Taarifa	Moduli ya likizo

Taasisi	Jina la Mfumo	Vipengele Visivyotumika Kikamilifu
Tume ya Taifa ya Umwagiliaji	iMIS	Usimamizi wa mipango, utoaji ankara, utoaji wa ripoti, na usimamizi wa watumiaji
Chuo Kikuu cha Dodoma	GOTHOMIS	Dirisha la Madai ya Kielekitroni la Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya
Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam	TAUSI	Leseni ya shughuli za taasisi, leseni ya hoteli, leseni ya vileo, leseni ya uvuvi, ushuru wa hoteli, ushuru wa huduma, kodi ya nyumba, kibali cha ujenzi, mauzo ya ardhi, mnada, mabango ya maegesho, na kodi ya majengo
Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania	Mfumo wa Taarifa za Mbolea (FIS)	Moduli za usimamizi wa uondoaji na shughuli za maabara
Shirika la Simu Tanzania	ERMS	Moduli ya usimamizi wa hesabu
Wakala wa Ufundi na Umeme	MVM-MIS	Mfumo wote haujatumika
Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania	Mfumo wa Malipo bila Mtandao	Moduli ya malipo bila mtandao
Wakala wa Huduma za Ununuzi Serikalini	GIMIS	Upokeaji, ukaguzi, usajili, utunzaji, na moduli za ugawaji
Shirika la Bima la Taifa Tanzania	ERMS	Moduli za mali na ununuzi
Wakala wa Barabara Tanzania	ERMS	Moduli ya usimamizi wa magari
Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi (Iringa na Mbeya)	VETMIS	Kipengele cha magari ya abiria na vipengele vya msingi vya uendeshaji
Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania	TIRAMIS	Moduli ya usimamizi wa malalamiko ya bima
Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro	ERMS	Moduli ya usimamizi wa ununuzi
Mfuko wa Maendeleo ya Jamii Tanzania	Mfumo wa Malipo wa Kaunta (OTC)	Moduli ya uthibitishaji

Taasisi	Jina la Mfumo	Vipengele Visivyotumika Kikamilifu
Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	ERMS	Moduli ya mapato
Wizara ya Maji	LIMS	Module ya mali na moduli za malalamiko na ripoti
Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko	ERMS	Moduli ya ankara
Bodi ya Pamba Tanzania	Mfumo wa Usajili wa Wakulima na Usambazaji wa Pembejeo	Usimamizi wa wakulima, usimamizi wa mazao, usimamizi wa wadau, ripoti za usimamizi wa hesabu na dashibodi

Ninapendekeza menejimenti ya taasisi hizi zihakikishe kuwapo na matumizi kamili ya mifumo iliyotengenezwa au kununuliwa kwa lengo la kufanikisha matokeo ya shughuli za taasisi yanayotakiwa na kuhakikisha faida bora kutokakana na uwekezaji uliofanywa.

6.2 Urudufu wa Mifumo Unaozuia Ufanisi wa Serikali-mtandao

Kifungu cha 25(a) cha Sheria ya Serikali-mtandao ya Mwaka 2019 kinaagiza kuandaliwa kwa mifumo endelevu ya kidijitali na ya kuaminika kwa kuepuka kurudiwa kwa mifumo na kuunga mkono suluhu za kati pale inapowezekana. Hata hivyo, ukaguzi ulibaini kuwapo kwa matukio kadhaa ambapo kanuni hizi hazikuzingatiwa kikamilifu kama inavyoelezwa hapa chini.

- **Halmashauri ya Manispaa ya Ubungo:** Inatumia Mfumo wa TAUSI na N-Card kwa wakati mmoja kusimamia makusanyo ya ada za viingilio katika Stendi ya Mabasi ya Magufuli.

- **Ofisi ya Rais - Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa:** Inatumia Mfumo wa Ukusanyaji Mapato ya Mamlaka za Serikali za Mitaa (LGRCIS) kwa ajili ya kuandaa ankara mpya, licha ya kuwa Mfumo wa TAUSI una uwezo wa kutekeleza kazi hii, na kwa wakati mmoja kuendesha Mfumo wa Umma wa Huduma za Maegesho ya Magari (TeRMIS) na Moduli ya Huduma za Maegesho ya Magari ndani ya Mfumo wa TAUSI.

- **Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga:** Inatumia Mfumo wa Usimamizi wa Mapato ya Kielekitroni ya Serikali na Mfumo wa *Vision Application* kwa zaidi ya mwaka mmoja kusimamia michakato yake ya shughuli za taasisi.

- **Shirika la Ndege Tanzania**: Linategemea Mfumo ya Sage Pastel na AD-Software kusimamia orodha ya mali.

- **Shirika la Umeme Tanzania:** Hadi wakati wa ukaguzi wangu, lilikuwa linatumia mifumo miwili, ambayo ni SDM na Nikonekt kusimamia maunganisho mapya ya umeme, licha ya kuwapo kwa mipango ya kuhamia kwenye mfumo mmoja.

- **Mamlaka ya Mapato Tanzania:** Hadi wakati wa ukaguzi wangu ilkuwa inatumia mifumo miwili kwa ajili ya uhamishaji wa fedha, ambayo ni Mfumo wa Ndani wa Uhamishaji na Kukusanya Fedha (FTCS) na SWIFT Alliance inayotolewa na mtoahuduma.

Utumiaji wa mifumo miwili yenye matumizi yanayofanana kunaongeza gharama za matengenezo na kuzuia lengo la taifa la kuanzisha mfumo mmoja wa serikali.

Ninapendekeza menejimenti za Halmashauri ya Manispaa ya Ubungo, Ofisi ya Rais - Tawala za Mikoa na Serilaki za Mitaa, Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga, Shirika la Ndege Tanzania, Mamlaka ya Mapato Tanzania, na Shirika la Umeme Tanzania zifanye tathmini na kuboresha mifumo yao ili kuondoa kujirudia na kuboresha michakato iliyopo.

6.3 Huduma za Taasisi Zisizo Kwenye Mifumo ya Kielekitroni

Sehemu hii inatoa muhtasari wa matokeo ya ukaguzi wa taasisi mbalimbali za serikali, hususani kiwango kilichopo cha matumizi ya mifumo ya kiotomati. Inabainisha michakato isiyojiendesha kiotomati na kuonesha athari zinazoweza kutokea katika ufanisi, usahihi, na uwazi.

Uchambuzi wangu wa viwango vya matumizi ya mifumo ya kiotomati katika Taasisi ya Elimu Tanzania, Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania, Shirika la Simu Tanzania, Wakala wa Huduma za Ununuzi Serikalini, Mamlaka ya Bandari Tanzania, Mfumo wa Usimamizi wa Miradi ya Kielekitroni, Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania, Shirika la Viwango Tanzania, Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, Bodi ya Kahawa Tanzania, Mamla ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza, Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga, Mamlaka ya Mapato Tanzania, Wizara ya Maji, Wakala wa Barabara za Vijjini na Mjini, Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi, na Reli ya Kisasa ulibaini michakato mbalimbali ya shughuli za taasisi isiyo na kiotomati, kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na. 2**.

Jedwali Na. 2: Mchakato wa Shughuli za Taasisi Isiyo ya Kiotomati

Taasisi	Huduma Isiyo ya Kiotomati	Madhara
Taasisi ya Elimu ya Tanzania	Mchakato wa utozaji wa ankara kwa mauzo ya vitabu, uhakikishaji wa ubora wa maudhui ya elimu, na huduma za uchapishaji na uandishi	Ukosefu wa ufanisi na kuongezeka kwa gharama za uendeshaji, na uwezekano mkubwa wa makosa
Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji	Kukabiliana na malipo ya kumbukumbu za mahitaji	Kumbukumbu za mapato zisizo sahihi
Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania	Mchakato wa ankara kwa mauzo ya mashine	Kupoteza mapato
Shirika la Simu Tanzania	Uingizaji wa data za muda wa ziada katika Mfumo wa Usimamizi wa Mapato ya Kielekitroni kutoka kwenye mfumo wa muda wa ziada kwa ajili ya uchakataji wa mishahara	Husababisha kutokuwa na ufanisi na inakaliwa na makosa.
Wakala wa Huduma za Ununuzi Serikalini	Mchakato wa mauzo ya mafuta ya mkopo	Utoaji wa mafuta usioidhinishwa unaosababisha upotevu wa mapato
	Uhamisho wa salio la akanti ya mteja	Marekebisho yasio ya kiotomatiki ambayo yalisababisha uhamisho wa juu/chini wa kiasi hicho
Mamlaka ya Bandari Tanzania	Mchakato wa kusitisha wakala wa usafirishaji na mizigo katika Mfumo wa Uendeshaji wa Bandari Kuu	Husababisha upotevu wa mapato ya serikali.
	Mchakato wa malipo na msamaha wa wasambazaji	Malipo yasiyo sahihi
Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote	Upatikanaji wa taarifa za madeni, usimamizi wa ankara, ufuatiliaji wa hali ya malipo, na usimamizi wa mapato na ankara	Upotevu wa mapato
Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania	Mchakato wa maomba ya mali kutoka stoo, idhini za mikataba midogo ya ununuzi, na hati za kupokelea mali	Huweza kusababisha kuidhinisha taarifa zisizo sahihi na kuidhinisha miamala isiyofaa.

Taasisi	Huduma Isiyo ya Kiotomati	Madhara
Shirika la Viwango Tanzania	Usimamizi wa vyeti na uuzaji wa viwango, uthibitishaji wa ISO, ada za huduma za usajili wa bidhaa, na usajili wa majengo	Huweza kusababisha upotevu wa mapato.
Mamlaka ya Eneo la Hifadhi ya Ngorongoro	Michakato ya likizo, uhamisho, na kupandishwa cheo katika Mfumo wa Usimamizi wa Taarifa za Rasilimali-watu.	Kusababisha ufanisi, ucheleweshaji, kuongezeka kwa kazi.
	Maombi ya kugawa na kugawa upya bajeti	Huweza kusababisha ugawaji upya wa bajeti ambao haujaidhinishwa na ugawaji mbaya wa rasilimali
Bodi ya Kahawa Tanzania	Mikataba midogo ya ununuzi, hati ya kupokelea mali, na idhini za vocha ya malipo	Huweza kusababisha uidhinishaji wa taarifa zisizo sahihi na uidhinishaji usiofaa wa miamala.
	Mchakato wa ankara kwa huduma za kukodisha, shughuli za ghala, na ada za kitaaluma	Utozaji usio sahihi kutokana na makosa ya kibinadamu.
Mamlaka ya Maji Safi Na Usafi wa Mazingira Mwanza	Utoaji wa majitaka kutoka kwenye magari ya majitaka kwenye Bwawa la Makongoro	Husababisha ukosefu wa ufanisi katika operesheni, na huongeza hatari ya kupoteza mapato, na upatikanaji usioidhinishwa.
Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	Utoaji wa majitaka kutoka kwenye magari ya majitaka kwenye eneo la kumwaga la JET	Husababisha ukosefu wa ufanisi katika operesheni; na huongeza hatari ya kupoteza mapato na upatikanaji usioidhinishwa.
Mamlaka ya Mapato Tanzania	Mchakato wa usimamizi wa masurufu kufanyika kwa mkono	Huongeza hatari ya kutoa malimbikizo mengi kwa watu binafsi walio na masurufu ambayo hayajarejeshwa.
	Mchakato wa kutuma maombi ya pingamizi la kodi, mchakato wa makubaliano ya malipo ya awamu, urejeshaji wa mapato ya usiku wa kulala, michakato ya kurudi kwenye uwanja wa ndege na bandari, ukokotoaji wa riba ya kuchelewa kwa malipo, na utoaji wa kibali cha kijani na buluu	Huongeza hatari ya makosa ya kibinadamu.

Taasisi	Huduma Isiyo ya Kiotomati	Madhara
Wizara ya Maji	Uzalishaji wa ripoti za kila mwezi za ubora wa maji	Utayarishaji kwa mkono wa ripoti ya kila mwezi husababisha makosa.
Wakala wa Barabara za Vijjini na Mjini	Utoaji wa vibali vya matumizi ya barabara	Utoaji wa kibali bila malipo
Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	Bajeti na mchakato wa ununuzi	Uchakataji wa mwongozo wa bajeti na ununuzi unaosababisha makosa ya kibinadamu
Reli ya Kisasa	Kufuatilia, kudhibiti, na kuchambua shughuli za matengenezo na ukarabati wa miundombinu ya reli ili kuhakikisha utunzaji sahihi wa kumbukumbu, kuongeza ufanisi wa upangaji wa matengenezo, na ukarabati kwa wakati, na hatimaye kuboresha uaminifu na usalama wa shughuli za reli	Kupunguza ufanisi wa kufuatilia shughuli za matengenezo, ikiwa pamoja na uingizaji wa vipuri
Bodi ya Pamba Tanzania	Usajili wa wakulima, tathmini ya mahitaji ya pembejeo, na utoaji wa pamba, ada za uainishaji wa pamba, na matangazo ya ununuzi	Michakato ya mwongozo ambayo huongeza mzigo wa kazi ya utawala
Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori Tanzania	Utoaji wa leseni za uwindaji wa kibiashara (PH)	Huweza kusababisha utoaji wa leseni kwa wawindaji wa kibiashara wasiolipia.
Wizara ya Maliasili na Utalii	Huduma ya binafsi kwa ajili ya uzalishaji wa ankara za wateja	Usumbufu kwa wateja wakati wa mchakato wa usajili

Ili kuhakikisha usimamizi mzuri wa shughuli za taasisi, mchakato ulio rahisi na kupunguza makosa ya kibinadamu, ninapendekeza kuanzishwa kwa mifumo ya kiotomati katika michakato iliyoainishwa katika taasisi hizo.

SURA YA SABA

Mkakati wa Kitaifa wa Usalama wa Mtandao

07

MKAKATI WA TAIFA WA USALAMA WA MTANDAO

7. Utangulizi

Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Taifa (NCSS) (2018–2023) ulilenga kuimarisha mfumo wa usalama wa mtandao nchini Tanzania kwa kuweka hatua 49 za kimkakati za kuongeza ustahimilivu wa taifa katika nyanja za mtandao. Hata hivyo, ukaguzi wa utekelezaji wake ulibaini pengo kubwa, ambapo ni asilimia 41 tu ya mikakati ilikuwa imetekelezwa kikamilifu; asilimia 12 ilikuwa imetekelezwa kwa sehemu; asilimia 45 ilikuwa haijashughulikiwa; na asilimia 2 ilikuwa imebadilishwa kutokana na matukio. Ukosefu wa mpango wa ufuatiliaji ulichangia utekelezaji duni wa mkakati huo, na kusababisha ulinzi duni wa usalama wa mtandao, ufahamu mdogo, na mwitikio mdogo wa kukabiliana na matukio.

Sura hii inawasilisha matokeo muhimu ya ukaguzi kwa kuonesha udhaifu katika usimamizi, ufanisi wa kiutendaji, changamoto za utekelezaji wa sera, pamoja na mapendekezo ya kuboresha ufanisi wa Mkakati Mpya wa Usalama wa Mtandao wa Taifa (2024/2025–2029/2030).

7.1 Udhaifu wa Mfumo wa Usimamizi wa Usalama wa Mtandao

Tathmini ilibaini kuwa malengo ya Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Taifa (2018–2023) hayakujumuishwa kikamilifu kwenye Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Serikali-mtandao. Hususani, malengo muhimu yanayohusiana na mifumo ya sheria na ushirikiano wa kimataifa hayakushirikishwa. Zaidi ya hayo, hakukuwa na mfumo uliopangwa wa uratibu kati ya Mamlaka ya Serikali-mtandao na Mamlaka ya Mawasiliano ya Tanzania, hali iliyosababisha majukumu kuyumba na utekelezaji usio thabiti wa usalama wa mtandao.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari itengeneze mpango wa hatua ili kuoanisha Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Taifa na Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Serikali-mtandao ili kuhakikisha kuwapo kwa mbinu muafaka katika usimamizi wa hatari za usalama wa mtandao.

7.2 Utekelezaji Duni wa Kamati ya Usimamizi wa Usalama wa Mtandao wa Taifa

Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari iliunda kamati ya usimamizi wa usalama wa mtandao wa taifa, lakini kamati hiyo haikuwa na hadidu za rejea zilizokuwa wazi, hali iliyofanya iwe vigumu kutathmini utendaji wake. Udhaifu huu ulisababisha juhudi zisizo na ushikamani na urudufu wa kazi katika usimamizi wa usalama wa mtandao katika sekta mbalimbali.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari ianzishe mfumo rasmi wa uratibu unaobainisha majukumu na wajibu

wa kamati, pamoja na taratibu za uendeshaji wa kazi ili kutekeleza shughuli zake kwa ufanisi.

7.3 Kutokuwapo kwa Miundo ya Uratibu wa Usalama wa Mtandao na Kitengo cha Usimamizi wa Majanga ya Mtandao

Ukaguzi ulibaini kuwa Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari haikuanzisha mfumo wa uratibu wa usalama wa mtandao na kitengo cha usimamizi wa majanga ya mtandao kama ilivyotakiwa katika Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Taifa wa Mwaka 2018. Kutokuwapo kwa miundo hii kulisababisha juhudi zisizoratibiwa vya kutosha katika usalama wa mtandao, ucheleweshaji wa mwitikio kwa vitisho vya mtandao, na ukosefu wa taratibu sanifu za kukabiliana na matukio ya usalama wa mtandao.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari ianzishe miundo ya Uratibu wa Usalama wa Mtandao na Kitengo cha Usimamizi wa Majanga ya Mtandao, kama ilivyoainishwa katika Mkakati wa Usalama wa Mtandao wa Taifa wa Mwaka 2018.

7.4 Ucheleweshaji wa Mapitio na Utekelezaji wa Sheria na Sera za Usalama wa Mtandao

Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao wa Mwaka 2018 uliitaka Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari kufanya mapitio na kutunga sera na sheria za kuimarisha usimamizi wa usalama wa mtandao. Hata hivyo, ukaguzi ulibaini kuwa asilimia 40 ya sheria na miongozo iliyotambuliwa ya usalama wa mtandao haikutekelezwa, huku asilimia 10 ikitekelezwa kwa sehemu tu. Pengo hili la kisheria liliathiri uwezo wa nchi kukabiliana na vitisho vya mtandao kwa ufanisi.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari iandae mpango wa utekelezaji ili kuharakisha mapitio na utekelezaji wa sera na sheria za usalama wa mtandao.

7.5 Kukosekana kwa Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama (NSOC)

Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao wa Mwaka 2018 ulielekeza kuanzishwa kwa Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama ili kuratibu mwitikio wa matukio ya usalama wa mtandao miongoni mwa taasisi za serikali. Hata hivyo, badala yake, Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania kiliendeshwa chini ya Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania bila kutekeleza jukumu pana la usimamizi wa kitaifa kama ilivyokusudiwa kwa Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama. Zaidi ya hayo, Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari haikuwa na muundo rasmi wa utoaji wa taarifa kwa ajili ya mapitio ya ripoti za usalama wa mtandao kutoka katika Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari (a) ianzishe Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama au ikitambue rasmi Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania kama Kituo cha Taifa cha Uendeshaji wa Usalama; na (b) ianzishe taratibu rasmi za utoaji wa ripoti kwa Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania ili kikihakikishe uwasilishaji wa mara kwa mara na majadiliano ya ripoti za usalama wa mtandao, hivyo kuimarisha usimamizi wa kitaifa wa usalama wa mtandao.

7.6 Changamoto Katika Uanzishaji wa Vituo vya Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA vya Kisekta

Ukaguzi ulibaini kuwa Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania kupitia Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania iliwezesha kuanzishwa kwa eGSOC (Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA – Serikali-mtandao) na FIN-CERT (Benki Kuu ya Tanzania), huku zingine tatu (Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Taaluma, Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA ya Umoja wa Kampuni za Simu Tanzania, na Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA – Jeshi la Wananchi wa Tanzania) zikiwa bado katika hatua za kuundwa bila mpango maalumu ya kukamilika. Hata hivyo, Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania hakikuwa na mwongozo rasmi wa uratibu, na ripoti zake za utendaji hazikueleza malengo ya kuanzisha timu za kukabiliana na matukio ya dharura ya TEHEMA za kisekta. Kukosekana kwa mwongozo wa uundaji wa timu za kukabiliana na matukio ya dharura ya TEHAMA za kisekta kulipunguza juhudi za kulinda sekta mbalimbali dhidi ya vitisho vya mtandao kwa njia ya kujihami.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari ihakikishe kuwa Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania, kupitia Kituo cha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania, (a) inaandaa mfumo na miongozo ya kuanzisha na kuendesha timu za kukabiliana na matukio ya dharura ya TEHAMA za kisekta; na (b) inaweka malengo yanayopimika na kufuatilia maendeleo yao mara kwa mara.

7.7 Kushindwa Kutambua na Kusajili Miundombinu Muhimu ya Taifa ya TEHAMA (NCII)

Licha ya Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao kutaka utambuzi na usajili wa miundombinu muhimu ya taifa ya TEHAMA, ukaguzi ulibaini kuwa hakukuwa na rejista iliyoundwa, na mifumo muhimu haikutangazwa rasmi katika gazeti la serikali. Kukosekana kwa rejista rasmi ya miundombinu muhimu ya taifa ya TEHAMA kuliifanya nchi kuwa katika hatari ya mashambulizi ya mtandao, kwani rasilimali muhimu za kidijitali hazikutambuliwa wala kulindwa ipasavyo.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari ianzishe mfumo wa usimamizi, ukiwemo sera, viwango, na sheria ili kuhakikisha utambuzi, uainishaji, na ulinzi wa miundombinu muhimu ya taifa ya TEHAMA.

7.8 Kukosekana kwa Rejista ya Taifa ya Matukio ya Usalama wa Mtandao

Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari ilishindwa kusimamia uanzishaji wa rejista ya kitaifa ya matukio ya usalama wa mtandao kama ilivyoelekezwa katika Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao. Badala yake, Wizara ilitayarisha miongozo ya rejista ya vihatarishi vya usalama wa mtandao, ambayo ilikuwa haijaidhinishwa. Kukosekana kwa rejista kulikwamisha uratibu na uchambuzi wa vitisho vya usalama wa mtandao, hivyo kuongeza hatari ya kuchelewa kwa mwitikio wa matukio ya mtandao.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari (a) iandae mfumo wa kisheria unaoelekeza kuanzishwa kwa rejista ya taifa ya matukio ya usalama wa mtandao; na (b) iweke vigezo bayana vya kutambua, kuainisha, na kushughulikia matukio ya usalama wa mtandao.

7.9 Utoaji Usio wa Ufanisi wa Elimu na Uwezo wa Kiufundi wa Usalama wa Mtandao

Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao uliweka malengo ya kuimarisha elimu ya usalama wa mtandao na uwezo wa kiufundi. Hata hivyo, Wizara ilitekeleza hatua tatu pekee kati ya sita zilizopangwa, huku zile zilizokamilishwa zikiwa hazina malengo yanayopimika. Hali hii ilipunguza ufanisi wa programu za uhamasishaji na kuiacha nchi ikiwa hatarini kwa vitisho vya kimtandao vinavyoendelea kubadilika.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari (a) itekeleze mfumo wa elimu endelevu ili kukabiliana na vitisho vipya vya mtandao; na (b) ianzishe programu ya uhamasishaji kuhusu usalama wa mtandao yenye malengo yanayopimika.

7.10 Udhaifu katika Kukuza Utafiti na Maendeleo ya Usalama wa Mtandao

Licha ya Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao kueleza umuhimu wa utafiti na maendeleo katika usalama wa mtandao, hakukuwa na mipango iliyotekelezwa. Ukosefu wa juhudi za pamoja kati ya mashirika ya serikali, taasisi za elimu, na wadau wa sekta binafsi ulidhoofisha ubunifu wa ndani katika usalama wa mtandao.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari (a) iratibu juhudi za utafiti na maendeleo baina ya mashirika ya serikali, taasisi za elimu, na sekta binafsi; na (b) iandae mkakati wa kuanzisha kituo cha taifa cha utafiti na maendeleo ya usalama wa mtandao.

7.11 Uelimishaji Duni wa Jamii kuhusu Usalama wa Mtandao

Wizara ilitekeleza hatua mbili tu kati ya tatu zilizopangwa za uelimishaji kuhusu usalama wa mtandao. Ingawa baadhi ya shughuli za uelimishaji zilifanyika, hakukuwa na malengo maalumu yaliyowekwa, jambo lililofanya iwe vigumu kutathmini ufanisi wa hatua hizo. Vilevile, siku ya taifa ya usalama wa mtandao iliyokusudiwa kuongeza uelewa, haikuanzishwa.

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia za Habari iipe kipaumbele na kuhakikisha utekelezaji kamili wa mipango ya uhamasishaji wa usalama wa mtandao, ikiwa pamoja na kuanzisha siku ya taifa ya usalama wa mtandao.

SURA YA NANE

Hitimisho na Mapendekezo ya Jumla

08

HITIMISHO NA MAPENDEKEZO YA JUMLA

Uchunguzi wa mifumo ya teknolojia za habari na mawasiliano katika taasisi 78 za umma ulibaini upungufu mkubwa unaoweza kuhatarisha usimamizi wa fedha, usalama wa mtandao, mwendelezo wa shughuli, na ukusanyaji wa mapato. Ingawa juhudi zimefanyika kuboresha mifumo ya serikali na kuimarisha uendeshaji wa serikali-mtandao, udhaifu katika udhibiti wa mifumo, uadilifu wa data, matumizi ya kiotomati, na usimamizi wa mifumo ya TEHAMA uliathiri ufanisi, uwajibikaji, na uwazi. Sura hii inatoa hitimisho kuu na mapendekezo ya jumla kuhusu matokeo ya ukaguzi wa ufanisi wa mifumo ya TEHAMA katika taasisis za umma.

Moja ya changamoto kubwa zilizobainika ni udhaifu katika uimara wa usalama wa mtandao. Taasisi nyingi za umma hazikufanya tathmini za udhaifu wa mifumo, majaribio ya upenyaji, wala ukaguzi wa usalama, hivyo kuiweka mifumo muhimu ya serikali kwenye hatari ya kushambuliwa kimtandao. Aidha, udhibiti duni wa upatikanaji wa mifumo kwa watumiaji, matumizi ya matoleo ya zamani ya hifadhidata, na utaratibu hafifu wa kushughulikia matukio ya kiusalama ni udhaifu uliongeza hatari zaidi. Ili kulinda data na miundombinu ya serikali, ni muhimu kuimarisha mifumo ya usalama wa mtandao, kutekeleza tathmini za usalama kwa lazima, na kuhakikisha utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao.

Pia, uchunguzi ulibaini changamoto kubwa katika mifumo ya fedha na uhasibu, ikiwa pamoja na ukosefu wa ujumuishaji wa mifumo, mgawanyo duni wa majukumu, udhibiti hafifu wa bajeti, na utegemezi mkubwa kwenye michakato ya mwongozo. Mifumo kama MUSE, Mfumo wa Usimamizi wa Mali, na Epicor ilionesha upungufu katika kuweka kumbukumbu za madeni yanayodaiwa na kulipwa, hivyo kulazimisha taasisi kutumia mifumo mingi ya uhasibu kwa wakati mmoja. Upungufu huu iliongeza gharama za uendeshaji, dosari katika taarifa za kifedha, na kutokuwa na ufanisi. Ili kutatua changamoto hizi, maboresho ya mifumo, udhibiti wa kiotomati, na uimarishaji wa usimamizi wa fedha unahitajika.

Mifumo ya usimamizi wa mapato pia ilikumbwa na changamoto zinazofanana, kama vile uthibitishaji dhaifu wa data, ufanisi mdogo wa kiotomati, na ukosefu wa ujumuishaji wa mifumo. Tofauti za taarifa kati ya Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali, MUSE, TAUSI, na mifumo mingine ya mapato zilichangia utoaji wa taarifa zisizo sahihi za mapato na uwezekano wa upotevu wa mapato. Aidha, matumizi hafifu ya moduli za mifumo, udhaifu wa ufuatiliaji, na ukosefu wa mipango madhubuti ya urejeshaji wa taarifa baada ya maafa uliathiri ufanisi wa ukusanyaji wa mapato. Kutotekeleza upatanisho wa papo kwa papo wa mifumo, uimarishaji wa ujumuishaji wa mifumo, na udhibiti wa kiotomati wa

uthibitishaji wa mapato kuliathiri maboresho ya usimamizi wa mapato ya serikali.

Urudufu wa mifumo inayofanya kazi zinazofanana na ukosefu wa uboreshaji wa kiotomati uliathiri ufanisi wa serikali-mtandao, hivyo kusababisha gharama kubwa za matengenezo, kutokuwapo kwa uthabiti, na ucheleweshaji wa huduma. Baadhi ya taasisi bado zilikuwa zinatumia mifumo mingi inayofanya kazi zinazofanana badala ya kuiunganisha kuwa mfumo mmoja. Aidha, matumizi ya miongozo bado uliendelea katika sekta muhimu za kifedha na utendaji, na kuongeza uwezekano wa makosa ya kibinadamu na udanganyifu. Ili kukabiliana na changamoto hizi, taasisi zinapaswa kutoa kipaumbele kwa ujumuishaji wa mifumo, uboreshaji wa kiotomati wa michakato ya miongozo, na utekelezaji wa sera sanifu za TEHAMA.

Mwisho, utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao (2018–2023) haukufikia malengo yaliyopangwa, kwani ni asilimia 41 pekee ya mikakati ilitekelezwa kikamilifu. Upungufu mkubwa ulihusisha ucheleweshaji wa kutunga sera za usalama wa mtandao, kutokuwapo kwa Kituo cha Taifa cha Operesheni za Usalama wa Mtandao (NSOC), kushindwa kutambua miundombinu muhimu ya taifa ya TEHEMA (NCII), na ukosefu wa programu madhubuti za uhamasishaji wa usalama wa mtandao. Ili kuimarisha usalama wa mtandao wa serikali, kunahitajika mfumo thabiti wa ufuatiliaji, mgawanyo wa wazi wa majukumu ya kitaasisi, na utekelezaji wa sera kwa wakati unaofaa.

Mapendekezo ya Jumla

Ili kuboresha ufanisi, usalama, na uadilifu wa mifumo ya TEHAMA ya serikali, hatua zifuatazo zinapaswa kuchukuliwa:

i) **Kuimarisha Ustahimilivu wa Usalama wa Mtandao** – Kuweka tathmini za usalama kuwa za lazima, kuboresha udhibiti wa upatikanaji wa watumiaji, na kuharakisha utekelezaji wa Mkakati wa Taifa wa Usalama wa Mtandao (2024/2025-2029/2030).

ii) **Kuboresha Udhibiti wa Mifumo ya Fedha na Mapato** – Kuboresha ujumuishaji wa mifumo, kuimarisha uboreshaji wa kiotomati, na kuweka uthibitishaji thabiti ili kuhakikisha utoaji sahihi wa taarifa za kifedha na usimamizi bora wa mapato.

iii) **Kuondoa Michakato ya Mwongozo na Kuboresha Matumizi ya Mifumo** – Kunganisha mifumo inayojirudia, kuondoa matumizi ya miongozo, na kutumia kikamilifu miundombinu iliyopo ya TEHAMA.

iv) **Kuboresha Mwendelezo wa Shughuli na Urejeshaji wa Taarifa baada ya Maafa** – Kutekeleza mipango kamili ya urejeshaji wa taarifa baada ya maafa, kuhakikisha nakala rudufu za mara kwa mara, na kuanzisha mifumo ya upatanisho wa papo kwa papo.

v) **Kuhakikisha Usimamizi Madhubuti wa TEHAMA na Uzingatiaji wa Kanuni** – Kuimarisha kanuni za TEHAMA, kutekeleza mbinu bora za usimamizi, na kuongeza uwajibikaji wa taasisi ili kuboresha usimamizi wa fedha za umma.

Baada ya kubainika kwa changamoto hizi, mapendekezo mbalimbali yamewasilishwa kupitia ripoti za taasisi husika. Ripoti hii imebainisha mapendekezo makuu kwa wizara na taasisi zinazohusika na uratibu wa TEHAMA kitaifa na kisekta kwa lengo la kuimarisha usalama, ufanisi, na utendaji, hivyo kuchochea maendeleo ya kiuchumi.

Mapendekezo kwa Wizara na Taasisi Muhimu

Wizara ya Fedha

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Fedha ichukue hatua zifuatazo:

i) Kuboresha MUSE ili kusaidia usimamizi wa madeni yanayodaiwa na kulipwa, kuhakikisha uthabiti na uaminifu wa taarifa za kifedha, na kupunguza utegemezi wa mifumo mingi ya uhasibu.

ii) Kuimarisha udhibiti wa upatikanaji wa watumiaji wa MUSE kwa kuzuia matumizi ya akaunti ya "system" katika kuunda, kuidhinisha, na kutuma marekebisho ya taarifa za kifedha, na kuhakikisha kuwa hakuna mtumiaji mmoja peke yake anayetekeleza hatua zote za muamala.

iii) Kulinganisha udhibiti wa MUSE na mgawanyo wa fedha ili kuhakikisha kuwa mfumo unaakisi kiwango cha fedha kilichopokelewa na kutengwa, hivyo kudhibiti nidhamu ya matumizi na kuzuia matumizi ya ziada.

iv) Kuboresha ujumuishaji wa MUSE na Benki Kuu ya Tanzania kwa madhumuni ya kupata taarifa sahihi za viwango vya ubadilishaji wa fedha za kigeni na kupunguza tofauti katika utoaji wa taarifa za mapato.

v) Kutumia API ipasavyo ili kufuatilia uhamisho wa mapato kutoka benki za biashara kwenda Benki Kuu ya Tanzania kwa wakati halisi.

vi) Kuweka masharti ya kuzuia matumizi ya moduli ya jumla ya Mfumo wa Malipo ya Kielekitroni ya Serikali kwa taasisi za umma, ambazo tayari

zina mifumo maalumu ya ukusanyaji wa mapato ili kuimarisha usimamizi wa fedha na uwazi.

Mamlaka ya Serikali-mtandao (eGA)

Ninapendekeza menejimenti ya Serikali-mtandao ichukue hatua zifuatazo:

i) Kuimarisha ujumuishaji wa mifumo ya serikali ili kuwezesha ubadilishanaji wa taarifa kwa urahisi, kuboresha utangamano wa mifumo, na kuongeza ufanisi wa utoaji wa huduma kwa umma.

ii) Kuongeza usimamizi na ufuatiliaji wa matumizi ya mifumo ya maombi ili kuhakikisha kuwa inatumika ipasavyo na kuzuia uanzishaji wa mifumo inayojirudia katika taasisi za umma.

iii) Kuhakikisha kuwa Mfumo wa Usimamizi wa Mali unatumika kikamilifu kwa utoaji wa taarifa za kifedha katika taasisi zote zinazotumia mfumo huo.

iv) Kuboresha ujumuishaji wa Mfumo wa Usimamizi wa Mali na mifumo ya mapato na ankara ili kuimarisha ufuatiliaji wa taarifa za kifedha.

v) Kufanya marekebisho kwenye Mfumo wa Usimamizi wa Mali ili kurekebisha changamoto za viwango vya ubadilishaji wa fedha na kutoa ripoti sahihi za fedha za kigeni.

vi) Kurekebisha moduli ya upatanisho wa kibenki katika Mfumo wa Usimamizi wa Mali ili kuhakikisha kuwa inachukua kipindi sahihi cha miamala na kuondoa haja ya kufanya upatanisho wa mwongozo.

vii) Kuboresha ufuatiliaji wa hesabu za mali katika Mfumo wa Usimamizi wa Mali kwa kuhakikisha kuwa masasisho ya kiotomati yanafanyika ili kupunguza tofauti kati ya bidhaa zilizopokelewa, zilizotolewa, na zilizobaki.

viii) Kuimarisha vipengele vya bajeti katika Mfumo wa Usimamizi wa Mali ili kuzuia matumizi ya ziada kwa kuhakikisha kuwa mfumo unafanya uhakiki wa malipo yaliyopo kabla ya kuidhinisha maombi mapya ya matumizi.

ix) Kuhakikisha kuwa Mfumo wa Usimamlizi wa Rasilimali unahesabu gharama za mali moja kwa moja kutoka hati za kupokelea mali ili kuondoa makosa yanayotokana na kuingiza data kwa mwongozo.

Wizara ya Maji

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Maji uchukue hatua zifuatazo:

i) Kutekeleza vipimo vya uthibitishaji katika Mfumo wa MAJI IS ili kuzuia ugawaji wa akaunti nyingi kwa mita moja na kuhakikisha kuwa mfumo unagundua na kuzuia marudio.

ii) Kufanya mapitio ya kina ya mfumo ili kuhakikisha kuwa ankara za matumizi ya maji na huduma za majitaka zinatozwa ipasavyo, na kurekebisha changamoto zinazohusiana na marekebisho ya kifedha.

iii) Kuharakisha utekelezaji wa Mfumo wa Usimamizi wa Rasilimali kwa ajili ya kuunganisha Mfumo wa MAJI IS na mifumo ya uhasibu kama Mfumo wa Pastel na Mfumo wa Navision ili kupunguza makosa ya utoaji wa taarifa za mapato.

iv) Kuanzisha sehemu za lazima za kujazwa katika Mfumo wa MAJI IS kwa maelezo ya magari ya maji, namba ya usajili, umbali, safari, ujazo, na viwango vya ada ili kuzuia makosa ya ankara za mwongozo.

v) Kuongeza ufuatiliaji wa kiotomati wa utoaji wa huduma za majitaka kwa kuunganisha mifumo ya lango la malipo ili kuhakikisha kuwa malipo yanathibitishwa papo kwa papo.

vi) Kuanzisha moduli ya kiotomati kwa wateja wa maji ya magari ya maji ili kuhakikisha kuwa kiasi cha maji kilichotolewa kinahusiana moja kwa moja na kiasi kilichotolewa, hivyo kupunguza hatari za udanganyifu.

vii) Kuimarisha taratibu za uidhinishaji katika Mfumo wa MAJI IS kwa kuhakikisha kuwa hatua za kuanzisha na kuidhinisha zinashughulikiwa na watu tofauti, huku tathmini ya kiufundi ikifanywa kabla ya idhini ya mwisho.

Wizara ya Habari, Mawasiliano, na Teknolojia za Habari

Ninapendekeza menejimenti ya Wizara ya Habari, Mawasiliano, na Teknolojia za Habari ichukue hatua zifuatazo:

i) Kusanifisha mikakati ya kitaifa ya usalama wa mtandao na kuimarisha juhudi za uratibu.

ii) Kufafanua hadidu za rejea na kuanzisha taratibu za uendeshaji kwa Kamati ya Kitaifa ya Usalama wa Mtandao (NCSSC) ili kuimarisha usimamizi wa taarifa.

iii) Kuandaa na kutekeleza mpango wa kupitia, kusasisha, na kutunga sera na sheria za usalama wa mtandao.

iv) Kuimarisha usimamizi wa matukio ya usalama wa mtandao na ulinzi wa miundombinu kwa:

- Kuanzisha Kituo cha Taifa cha Operesheni za Usalama wa Mtandao (NSOC) au kuimarisha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania kuwa kituo hicho.
- Kuandaa mfumo wa kisheria kwa jeresta ya kitaifa la matukio ya usalama wa mtandao.
- Kutambua na kuainisha Miundombinu Muhimu ya Kitaifa ya TEHAMA(NCII).

v) Kuimarisha Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA za sekta mbalimbali chini ya Timu ya Kukabiliana na Matukio ya Dharura ya TEHAMA - Tanzania ili kuboresha mwitikio dhidi ya vitisho vya mtandao katika sekta tofauti.

vi) Kuongeza uwezo wa usalama wa mtandao na uhamasishaji wa umma kupitia programu za mafunzo ya kimuundo.

vii) Kukuza utafiti na maendeleo ya usalama wa mtandao kwa kuandaa mkakati wa taifa wa utafiti wa usalama wa mtandao, kwa kushirikiana na serikali, taasisi za elimu, na sekta binafsi.

OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI
4 Barabara ya Mahakama , Tambukareli
S.L.P 950, 41104 Dodoma
Tel: +255 (026) 2161200
Fax: +255 (026) 2321245
Barua Pepe: ocag@nao.go.tz

NATIONAL AUDIT OFFICE
NAOT
ISO 9001:2015 Certified